

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ
ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

Π.Μ.Σ. «Δίκαιο, Τεχνολογία και Οικονομία»

Διπλωματική Εργασία

της Ζορμπαλά Γεωργίας του Δημητρίου

A.M. 7115M019

**Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στη Νομολογία των
Δικαστηρίων**

Επιβλέπων: Δρ. Ελευθέριος Γ. Βόγκλης, Καθηγητής

Αθήνα, 2016

Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στη Νομολογία των Δικαστηρίων

Πρόλογος

Η παρούσα διπλωματική εργασία εντάσσεται στο πλαίσιο των υποχρεώσεων για την ολοκλήρωση του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Δίκαιο, Τεχνολογία & Οικονομία», του Τμήματος Δημόσιας Διοίκησης του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.

Πριν την παρουσίαση, θα ήθελα να εκφράσω τις ιδιαίτερες ευχαριστίες μου στον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Ελευθέριο Βόγκλη για την πολύτιμη επιστημονική καθοδήγησή του και την εμπιστοσύνη που μου επέδειξε σε όλη τη διάρκεια εκπόνησης της παρούσας εργασίας. Επίσης ευχαριστώ τους γονείς μου, Δημήτρη και Αναστασία, καθώς και την αδερφή μου Βασιλική, για τη συμπαράσταση και τη συνεχή τους υποστήριξη.

Περίληψη

Το θέμα που πραγματεύεται η παρούσα εργασία είναι η αποδυνάμωση δικαιώματος στη νομολογία των δικαστηρίων, τα οποία την εντάσσουν στην 281 ΑΚ ως ειδικότερη εκδήλωση της καταχρηστικής άσκησης δικαιώματος. Το στοιχείο του χρόνου και των ειδικών συνθηκών και περιστάσεων τελούν σε σχέση αλληλεξάρτησης και συνθέτουν το πραγματικό της αποδυνάμωσης. Συνέπεια του θεσμού δεν είναι η απώλεια δικαιώματος, αλλά η μη δυνατότητα άσκησής του στο μέλλον. Η αντιφατική συμπεριφορά του δικαιούχου που προσκρούει στην απαγόρευση του *venire contra factum proprium*, δικαιολογεί τη θεμελίωση της αποδυνάμωσης δικαιώματος στην απαγόρευση της αντιφατικής συμπεριφοράς. Η ελληνική νομολογία έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη συγκεκριμενοποίηση των κριτηρίων που είναι αξιολογικά ικανά να οδηγήσουν στην κατάφαση της αποδυνάμωσης δικαιώματος, με συνθέστερα τα παραδείγματα περιπτώσεων της κυριότητας, της παροχής εργασίας και της παράλειψης προαγωγής.

Abstract

The subject negotiated in this thesis is the weakening of right in case law of courts, which is included in 281 Civil Code as a special case of abuse of right. The element of time and the element of special conditions and circumstances are interdependent and compose the fact of the weakening of right. The consequence is not the loss of right, but the weakness of its use in the future. The contradictory behavior of the beneficiary, that opposes in prohibition of *venire contra factum proprium*, justifies the founding of the weakening of right in prohibition of the contradictory behavior. Greek case law affected the determination of criteria which are able to lead to weakening of right, with most common examples the instances of ownership, job offer and omission of promotion.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος.....	5
Περίληψη.....	7
Περιεχόμενα.....	9
Συντομογραφίες.....	11
Εισαγωγή.....	13
I. Η προβληματική του θέματος.....	13
II. Η διάρθρωση της εργασίας.....	13
 Κεφάλαιο 1^ο: Η ΑΚ 281 και η αποδυνάμωση δικαιώματος.....	15
I. Η έννοια του δικαιώματος και οι διακρίσεις των δικαιωμάτων.....	15
II. Η άσκηση του δικαιώματος.....	16
III. Η καταχρηστική άσκηση δικαιώματος	17
IV. Η αποδυνάμωση δικαιώματος ως ειδικότερη εκδήλωση της καταχρήσεως δικαιώματος.....	19
Α. Έννοια.....	19
Β. Προϋποθέσεις.....	20
Γ. Πεδίο Εφαρμογής.....	23
Δ. Συνέπειες.....	24
Ε. Διάκριση από συγγενείς έννοιες.....	26
 Κεφάλαιο 2^ο: Η αποδυνάμωση δικαιώματος ως έκφανση της αντιφατικής συμπεριφοράς.....	29
I. Η αρχή της συνεπούς συμπεριφοράς.....	29
II. Η αρχή της καλής πίστης.....	30
III. Η αρχή προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης.....	32
IV. Η απαγόρευση της αντιφατικής συμπεριφοράς	34
Α. Στην ελληνική έννομη τάξη.....	34
Β. Στο αγγλο-αμερικανικό δίκαιο (Estoppel).....	36

V. Η αποδυνάμωση δικαιώματος ως έκφανση της αντιφατικής συμπεριφοράς.....	37
---	----

Κεφάλαιο 3^ο: Αντιμετώπιση του θεσμού από τη νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων.....

I. Η θέση και η εξέλιξη της νομολογίας της αποδυνάμωσης δικαιώματος.....	39
--	----

II. Η προσέγγιση των προϋποθέσεων της αποδυνάμωσης δικαιώματος από τη νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων.....	41
--	----

III. Νομολογιακά παραδείγματα των συνηθέστερων περιπτώσεων αποδυνάμωσης δικαιώματος	47
---	----

Συμπεράσματα.....	53
--------------------------	-----------

Βιβλιογραφία.....	55
--------------------------	-----------

Συντομογραφίες

ΑΚ	Αστικός Κώδικας
Αναμν. τόμος	Αναμνηστικός Τόμος
ΑΠ	Άρειος Πάγος
ΑΡΜ	Αρμενόπουλος
Βλ.	Βλέπε
ΔΕΝ	Δελτίο Εργατικής Νομοθεσίας
ΔΣΑ	Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών
ΕΕΝ	Εφημερίδα Ελλήνων Νομικών
ΕΕργΔ	Επιθεώρησης Εργατικού Δικαίου
ΕλλΔνη	Ελληνική Δικαιοσύνη
επ.	επόμενα
ΕφΑΔ	Εφαρμογές Αστικού Δικαίου
ΚΠολΔ	Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας
ΝοΒ	Νομικό Βήμα
ΟΛΑΠ	Ολομέλεια Αρείου Πάγου
σελ.	σελίδα
ΤΝΠ	Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών
ΧρΙΔ	Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου

Εισαγωγή

I. Η προβληματική του θέματος

Είναι γεγονός ότι «η νομική έννοια δικαίωμα είναι σημαντική – θα έλεγε κανείς αναπόφευκτη – για τη νομική επιστήμη και για κάθε σύστημα δικαίου»¹. Το δίκαιο απονέμει στα πρόσωπα δικαιώματα, προκειμένου να ικανοποιήσουν τις ατομικές ανάγκες τους και τα έννομα συμφέροντά τους. Για το λόγο αυτό είναι αναμφισβήτητο το δικαιοηθικό περιεχόμενο της έννοιας δικαίωμα, και σχεδόν αναπόδραστη η ανάγκη αναγνώρισης, προστασίας και διαφύλαξης όλων των εξουσιών που παρέχονται από την έννομη τάξη.

Τα πρόσωπα όμως, κατά την άσκηση των δικαιωμάτων τους, δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να βλάπτουν κάποιον τρίτο, κατά τρόπο δυσανάλογο σε σχέση με την ωφέλεια που καρπώνονται. Επομένως, θα πρέπει να επιλέγεται πάντα ο ηπιότερος τρόπος άσκησης ενός δικαιώματος. Σε κάθε δικαίωμα δηλαδή, υπάρχει κάποιος φραγμός. Παρόλα αυτά, συχνά παρατηρείται το φαινόμενο της κακόβουλης και χωρίς δικαιολογημένο συμφέρον άσκησης του δικαιώματος με αποκλειστικό σκοπό την πρόκληση ενόχλησης ή βλάβης.

Δεν είναι λίγες οι φορές που διαγνώστηκε από τα δικαστήρια η καταχρηστική άσκηση δικαιώματος, άλλοτε λόγω της αντιφατικής συμπεριφοράς του δικαιούχου, άλλοτε λόγω της επιλογής του επαχθέστερου μέσου για να ικανοποιήσει τα συμφέροντά του και άλλοτε λόγω της αδράνειας ή παράλειψης άσκησης του δικαιώματός του. Η τελευταία αυτή μορφή καταχρηστικής άσκησης δικαιώματος ονομάζεται «αποδυνάμωση δικαιώματος» και κατατάσσεται από τη νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων στην ΑΚ 281. Η διάταξη αυτή έχει απώτερο σκοπό να θέσει όρια, προκειμένου να διατηρήσει την ισότητα απέναντι στο νόμο και να επιλύσει τυχόν διαφορές κατά τη σύγκρουση των συμφερόντων των μερών².

II. Η διάρθρωση της εργασίας

Η παρούσα μελέτη έχει σκοπό να εξετάσει και να φωτίσει το θεσμό της αποδυνάμωσης δικαιώματος μέσω της μεθοδολογικής επεξεργασίας ενός κινητού

¹ Ι.Σ. Σπυριδάκης, Εισηγήσεις Αστικού Δικαίου (2004), σελ. 53

² Στ. Γρύλλης, ΑΚ 281: Η Περιπέτεια μίας μεγαλόπνοης διάταξης, Δίκη 2005.23, σελ. 341

συστήματος αξιολογικών κριτηρίων, αλλά και μέσω της δικαιοπολιτικής θεμελίωσής του θεσμού.

Στα πλαίσια αυτά η εργασία διαρθρώνεται σε τρία κεφάλαια. Αρχικά παρουσιάζεται η σχέση της αποδυνάμωσης δικαιώματος με την ΑΚ 281 και την καταχρηστική άσκηση δικαιώματος. Εκτός από την έννοια του όρου, αναλύονται οι προϋποθέσεις, το πεδίο εφαρμογής, οι συνέπειες και η διάκριση-συσχέτιση του θεσμού με την παραγραφή και την παραίτηση δικαιώματος.

Στη συνέχεια επιχειρείται η προσέγγιση και ανάδειξη του αξιολογικού βάρους του θεσμού μέσω της επεξεργασίας των γενικών αρχών του δικαίου. Σημείο εκκίνησης αποτελεί η αρχή της συνεπούς συμπεριφοράς, η οποία σε συνδυασμό με την αρχή της καλής πίστης, την αρχή προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης και την αρχή απαγόρευσης της αντιφατικής συμπεριφοράς αναδεικνύουν τη δικαιοπολιτική θεμελίωση της αποδυνάμωσης δικαιώματος ως έκφανσης της αντιφατικής συμπεριφοράς.

Το τρίτο και τελευταίο κεφάλαιο, εστιάζει στον τρόπο με τον οποίο τα ελληνικά δικαστήρια αντιμετώπισαν το θεσμό. Γίνεται αναφορά στην εξέλιξη και τα στάδια από τα οποία πέρασε η νομολογία έως ότου διατυπώσει μία βασική θέση για το θέμα και ακολουθεί η παρουσίαση του τρόπου με τον οποίο τα δικαστήρια προσέγγισαν τις προϋποθέσεις της αποδυνάμωσης δικαιώματος. Τέλος προβάλλονται ορισμένα παραδείγματα δικαστικών αποφάσεων από τις πιο συνηθισμένες περιπτώσεις του θεσμού στη νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων.

Κεφάλαιο 1^ο

Η ΑΚ 281 και η αποδυνάμωση δικαιώματος

I. Η έννοια και οι διακρίσεις των δικαιωμάτων

Η ΑΚ 281 αναφέρεται ρητώς σε «δικαίωμα», βασική έννοια της νομικής επιστήμης καθώς όλο το πλέγμα των δικαιικών σχέσεων κινείται γύρω από αυτή. Για τον ορισμό της έχουν διατυπωθεί ποικίλες απόψεις από τις οποίες η κρατούσα θέλει το δικαίωμα να αποτελεί την εξουσία που απονέμεται από το δίκαιο στο πρόσωπο, για την ικανοποίηση του έννομου συμφέροντός του και την εκπλήρωση της κοινωνικής του αποστολής³. Τρία είναι λοιπόν τα στοιχεία που συνθέτουν την έννοια του δικαιώματος: η παρεχόμενη προς τον δικαιούχο εξουσία, η ικανοποίηση μέσω αυτής έννομου συμφέροντος και η εκπλήρωση της κοινωνικής αποστολής του ατόμου. Όσον αφορά το πρώτο στοιχείο, την εξουσία δηλαδή, δε θα πρέπει σε καμία περίπτωση να ταυτίζεται με τις λοιπές εξουσίες ή ελευθερίες που απονέμει το δίκαιο. Από ένα δικαίωμα μπορούν να απορρέουν περισσότερες εξουσίες και στην περίπτωση αυτή κάθε μία εξουσία αποτελεί στοιχείο του ίδιου δικαιώματος και όχι αυτοτελές δικαίωμα⁴. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονίσουμε ότι το δικαίωμα διακρίνεται από το έννομο συμφέρον, το οποίο προστατεύεται από το δίκαιο, αλλά δεν παρέχει στο πρόσωπο την απαραίτητη εξουσία – δύναμη για να ικανοποιηθεί το συμφέρον, όπως γίνεται στην περίπτωση του δικαιώματος⁵.

Ενόψει της φύσεως και του σκοπού του άρθρου 281 ΑΚ, στην έννοια «δικαίωμα» θα πρέπει να δίνεται η ευρύτερη δυνατή ερμηνεία⁶. Το αντικείμενο ενός δικαιώματος μπορεί να είναι υλικό ή άυλο ή μικτό. Η επιστήμη κατατάσσει τα δικαιώματα σύμφωνα με ορισμένα κριτήρια. Η πρώτη μεγάλη κατηγορία αφορά τη διαχωρισμό που γίνεται με βάση τη διάκριση του δικαίου σε δημόσιο και ιδιωτικό. Έχουμε λοιπόν αντίστοιχα δικαιώματα ιδιωτικού και δημοσίου δικαίου. Με βάση την εξουσία που παρέχουν τα δικαιώματα στα πρόσωπα, διακρίνονται σε εξουσιαστικά, με επιμέρους διαίρεση σε απόλυτα και σχετικά, και σε διαπλαστικά, με επιμέρους

³ Νικ. Παπαντωνίου, Γενικές Αρχές του Αστικού Δικαίου (1983), σελ.187

⁴ Νικ. Παπαντωνίου, Γενικές Αρχές του Αστικού Δικαίου (1983), σελ.190

⁵ Ι.Σ. Σπυριδάκης, Εισηγήσεις Αστικού Δικαίου (2004), σελ.56

⁶ Απ. Γεωργιάδης - Μιχ. Σταθόπουλος, Αστικός Κώδικας Γενικές Αρχές, Τόμος Ι^Β (2016), σελ. 1506

διαίρεση σε αυτοτελή και μη αυτοτελή⁷. Ακόμα μία μεγάλη διάκριση γίνεται ως προς τη συστηματική διαίρεση του αστικού δικαίου όπου έχουμε ενοχικά και εμπράγματα, οικογενειακά και κληρονομικά δικαιώματα⁸. Με βάση τον περιουσιακό ή μη περιουσιακό τους χαρακτήρα διαχωρίζονται σε περιουσιακά, προσωπικά και μικτά.

Εκτός όμως από αυτές τις βασικές διακρίσεις η θεωρία τα κατηγοριοποιεί ακόμη περισσότερο. Συγκεκριμένα, ανάλογα με το αν έχουν πληρωθεί ή όχι οι απαραίτητοι όροι γένεσης του δικαιώματος διαχωρίζονται σε πλήρη δικαιώματα και δικαιώματα προσδοκίας, ενώ με βάση τη δυνατότητα μεταβίβασής τους έχουμε τα αμεταβίβαστα και μεταβίβαστα δικαιώματα⁹. Επιπρόσθετα με κριτήριο το αν βρίσκονται σε σχέση εξάρτησης από άλλο δικαίωμα διακρίνονται σε κύρια (ή αυθύπαρκτα) και παρεπόμενα. Τέλος, ανάλογα με τη δυνατότητα κατάτμησης σε ιδανικά μερίδια¹⁰ υπάρχουν τα διαιρετά και αδιαίρετα δικαιώματα, ενώ με κριτήριο τον δικαιούχο σε προσωποπαγή και μη προσωποπαγή¹¹.

II. Η άσκηση του δικαιώματος

Η άσκηση του δικαιώματος, ως προϋπόθεση εφαρμογής της ΑΚ 281¹², πραγματοποιείται με ενέργειες του δικαιούχου που ανταποκρίνονται στο περιεχόμενο του δικαιώματος και αποσκοπούν στην ικανοποίηση του εξυπηρετούμενου με το συγκεκριμένο δικαίωμα, έννομου συμφέροντος¹³. Υπό την έννοια αυτή, οποιαδήποτε ενέργεια αποτελεί δικαιοπραξία ή οιονεί δικαιοπραξία, εξώδικη ή δικαστική, αλλά και υλική πράξη, εκλαμβάνεται ως άσκηση του οικείου δικαιώματος¹⁴. Το υποκείμενό της δύναται να είναι ο ίδιος ο δικαιούχος, οπότε γίνεται λόγος για αυτοπρόσωπη άσκηση δικαιώματος, ή αντιπρόσωπος¹⁵.

Σύμφωνα με τον Αστικό Κώδικα ο δικαιούχος μπορεί να ασκεί το δικαίωμά του σε όλη του την έκταση. Η άσκηση λοιπόν περιλαμβάνει την απόλαυση των ωφελειών που παρέχει το δικαίωμα, τη διάθεσή του, αλλά και την προστασία του¹⁶. Ειδικότερα:

⁷ Απ. Γεωργιάδης, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου (2007), σελ. 173 επ.

⁸ Ι.Σ. Σπυριδάκης, Εισηγήσεις Αστικού Δικαίου (2004), σελ.57

⁹ Απ. Γεωργιάδης, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου (2007), σελ. 176 επ.

¹⁰ Απ. Γεωργιάδης, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου (2007), σελ. 180

¹¹ Ι.Σ. Σπυριδάκης, Εισηγήσεις Αστικού Δικαίου (2004) σελ.59

¹² Απ. Γεωργιάδης - Μιχ. Σταθόπουλος, Αστικός Κώδικας Γενικές Αρχές, Τόμος I^B (2016), σελ. 1535

¹³ Νικ. Τρίαντος, Αστικό Δίκαιο Επιτομή (2013), σελ. 55

¹⁴ Ελ. Καστρήσιος, Ενστάσεις κατά τον Αστικό Κώδικα (2011), σελ.206

¹⁵ Νικ. Τρίαντος, Αστικό Δίκαιο Επιτομή (2013), σελ. 56

¹⁶ Ι.Σ. Σπυριδάκης, Εισηγήσεις Αστικού Δικαίου (2004), σελ.65

α. Η άσκηση των απόλυτων δικαιωμάτων αφορά την διεκπεραίωση όλων των πράξεων που ανήκουν στον δικαιούχο, ενώ παράλληλα, όπως συμβαίνει και με τα σχετικά δικαιώματα, περιλαμβάνει τη διάθεσή τους από τον δικαιούχο υπό την προϋπόθεση όμως ότι η διάθεση αυτή δεν αποκλείεται (όπως συμβαίνει με τα προσωποπαγή δικαιώματα) ή δεν την απογορεύει ο νόμος ή κάποια δικαστική απόφαση¹⁷. Η διάθεση δηλαδή, αφορά όχι μόνο τη μεταβίβαση του δικαιώματος, αλλά και την «αλλοίωση ή επιβάρυνση ή ακόμα και την κατάργηση του δικαιώματος»¹⁸.

β. Η άσκηση των σχετικών δικαιωμάτων συνίσταται στη σωστή-κατάλληλη συμπεριφορά του δικαιούχου με όλες τις απαραίτητες ενέργειες προκειμένου να ικανοποιηθεί το έννομο συμφέρον. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί στην περίπτωση αυτή η όχληση του οφειλέτη από το δανειστή¹⁹.

γ. Όσον αφορά τα διαπλαστικά δικαιώματα η άσκησή τους πραγματοποιείται με τη δήλωση βούλησης του δικαιούχου, η οποία προκαλεί την αντίστοιχη μεταβολή στο περιεχόμενο του δικαιώματος²⁰. Εκτός από δήλωση βούλησης, η άσκηση των δικαιωμάτων αυτών μπορεί να γίνει με υλική πράξη ή ακόμα με άσκηση διαπλαστικής αγωγής.

Εκτός από την απόλαυση ή τη διάθεση του δικαιώματος, η άσκηση περιλαμβάνει και την προστασία του, δηλαδή την προάσπισή του από τον δικαιούχο με κάθε νόμιμο μέσο σε περίπτωση προσβολής. Η προστασία αυτή διακρίνεται σε ένδικη (ή δικαστική), η οποία αποτελεί τον κανόνα και αυτοδύναμη, η οποία επιτρέπεται μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις²¹.

III. Η καταχρηστική άσκηση δικαιώματος

Θεμελιώδης έννοια του άρθρου 281 ΑΚ είναι αυτή της καταχρήσεως δικαιώματος. Η θέση της στον Αστικό Κώδικα είναι ιδιαίτερη καθώς συνιστά κατευθυντήρια γραμμή, προληπτικού χαρακτήρα, αποτελώντας μία από τις βασικές αρχές που διέπουν το ουσιαστικό μας δίκαιο²² καθώς θέτει όρια στην άσκηση του δικαιώματος. Ο νομοθέτης με το άρθρο αυτό θέσπισε αντικειμενικά κριτήρια για το

¹⁷ Ι.Σ. Σπυριδάκης Εισηγήσεις Αστικού Δικαίου (2004) σελ.65

¹⁸ Νικ. Παπαντωνίου, Γενικές Αρχές του Αστικού Δικαίου (1983), σελ.216

¹⁹ Νικ. Παπαντωνίου, Γενικές Αρχές του Αστικού Δικαίου (1983), σελ.217

²⁰ Απ. Γεωργιάδης - Μιχ. Σταθόπουλος, Αστικός Κώδικας Γενικές Αρχές, Τόμος I^B (2016), σελ. 1537

²¹ Χαρ. Κεφάλας, Εισαγωγή στο Ιδιωτικό Δίκαιο (2003), σελ. 158

²² Νικ. Τρίαντος, Αστικό Δίκαιο Επιτομή (2013), σελ. 56

πότε η άσκηση του δικαιώματος είναι καταχρηστική, χρησιμοποιώντας αόριστες νομικές έννοιες²³, η συγκεκριμενοποίηση των οποίων γίνεται με ενδιάμεσα αξιολογικά κριτήρια και όχι με βάση τις υποκειμενικές πεποιθήσεις του δικαστή²⁴. Αποτελεί διάταξη με έντονο χαρακτήρα δημόσιας τάξης και στοχεύει στην «καταπολέμηση της κακοπιστίας και της ανηθικότητας»²⁵, δηλαδή καίριο αντικείμενο προστασίας της απαγόρευσης καταχρηστικής άσκησης δικαιώματος είναι η ασφάλεια δικαίου, μέσω της επιβολής της συνεπούς συμπεριφοράς.

Ειδικότερα, κατάχρηση δικαιώματος υπάρχει όταν η άσκηση του δικαιώματος υπερβαίνει «προφανώς» τα όρια που επιβάλλονται από την καλή πίστη ή τα χρηστά ήθη ή τον κοινωνικό ή οικονομικό σκοπό του δικαιώματος. Η προφανής αυτή υπέρβαση των ορίων σημαίνει ότι ο εντοπισμός της πρέπει να είναι ολοφάνερος, πρόδηλος και αναμφισβήτητος²⁶ αλλά και να αντίκειται στο κοινό αίσθημα δικαίου²⁷. Τα κριτήρια που τίθενται από τη διάταξη είναι αντικειμενικά, δηλαδή δεν απαιτείται πταίσμα αυτού που ασκεί το δικαίωμα²⁸ και τελούν σε διαζευκτική ισχύ έτσι ώστε η υπέρβαση των ορίων ενός και μόνο από αυτά να είναι αρκετή για τη διάγνωση της καταχρηστικής άσκησης δικαιώματος. Συνήθως αλληλεπιδρούν με αποτέλεσμα πολλές φορές η αντίθεση προς ένα κριτήριο να αποτελεί αντίθεση και προς τα άλλα²⁹. Για το λόγο αυτό στη νομολογία παρατηρείται ιδιαίτερα έντονα το φαινόμενο να μην διευκρινίζεται ρητά το κριτήριο του οποίου τα όρια υπερβαίνει η συμπεριφορά του δικαιούχου³⁰.

Στα πλαίσια ενός σύντομου προσδιορισμού του περιεχομένου των παραπάνω κριτηρίων, μπορούν να ειπωθούν τα ακόλουθα:

α) Η καλή πίστη αναφέρεται στην αμερόληπτη και αντικειμενική στάθμιση και αξιολόγηση των αντικρουόμενων συμφερόντων των συναλλασσόμενων. Σκοπός της είναι να επιβάλλει σε κάθε μέρος της έννομης σχέσης να εκπληρώνει τυχόν προσδοκίες του αντισυμβαλλομένου του που θεωρούνται αναγκαίες και επιβάλλονται

²³ Ελ. Καστρήσιος, Ενστάσεις κατά τον Αστικό Κώδικα (2011), σελ.207

²⁴ Παν. Παπανικολάου, Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών (2000), σελ.106

²⁵ Νικ. Τριάντος, Αστικό Δίκαιο Επιτομή (2013), σελ. 57

²⁶ Απ. Γεωργιάδης - Μιχ. Σταθόπουλος, Αστικός Κώδικας Γενικές Αρχές, Τόμος I^B (2016), σελ. 1549

²⁷ Απ. Γεωργιάδης, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου (2007), σελ. 210

²⁸ Ι.Σ. Σπυριδάκης Εισηγήσεις Αστικού Δικαίου (2004) σελ.57

²⁹ Απ. Γεωργιάδης - Μιχ. Σταθόπουλος, Αστικός Κώδικας Γενικές Αρχές, Τόμος I^B (2016), σελ. 1548

³⁰ Ελ. Καστρήσιος, Ενστάσεις κατά τον Αστικό Κώδικα (2011), σελ.208

από το συμφέρον του άλλου μέρους³¹. Με λίγα λόγια, αποτελεί την εντιμότητα, την ευθύτητα και την εκπλήρωση των υποχρεώσεων εντός προθεσμιών στις συναλλαγές.

β) Τα χρηστά ήθη, ως ευρύτατη αξιολογική έννοια, αφορούν το σύνολο των ανθρώπινων σχέσεων και αναδεικνύουν τη συμπεριφορά του μέσου, χρηστού και συνετού ανθρώπου που αποτελεί πρότυπο συναλλασσόμενου και ενισχύει και την εμπιστοσύνη των αντισυμβαλλομένων του³².

γ) Ο κοινωνικός σκοπός αναφέρεται στο γενικότερο συμφέρον του κοινωνικού συνόλου και προκύπτει από την κοινωνική λειτουργία που κατά την έννομη τάξη επιτελεί το δικαίωμα.

δ) Ο οικονομικός σκοπός αντικατοπτρίζει τα οικονομικά συμφέροντα που εξυπηρετούνται από την έννομη τάξη με την αναγνώριση του δικαιώματος.

IV. Η αποδυνάμωση δικαιώματος ως ειδικότερη εκδήλωση της καταχρήσεως δικαιώματος

A. Έννοια της αποδυνάμωσης δικαιώματος

Κατά τη διάταξη του άρθρου 281 ΑΚ «Η άσκηση του δικαιώματος απαγορεύεται αν υπερβαίνει προφανώς τα όρια που επιβάλλουν η καλή πίστη ή τα χρηστά ήθη ή ο κοινωνικός και οικονομικός σκοπός του δικαιώματος». Εκδήλωση της αρχής της απαγόρευσης της καταχρηστικής άσκησης δικαιώματος αποτελεί και η αποδυνάμωση του δικαιώματος, για την οποία δεν γίνεται ιδιαίτερη μνεία στο παραπάνω άρθρο³³. Με τον όρο αποδυνάμωση εννοούμε την «εξασθένηση του δικαιώματος κατά τέτοιον τρόπο, ώστε να μην μπορεί αυτό να ασκηθεί»³⁴. Η μακρά αδράνεια του δικαιούχου, η παράλειψή του δηλαδή να ασκήσει το δικαίωμα για μεγάλο χρονικό διάστημα, καθώς και η εντύπωση που δημιουργεί με τη στάση του αυτή στον υπόχρεο ότι δεν πρόκειται να ασκήσει πλέον το δικαίωμά του, έχουν ως αποτέλεσμα το δικαίωμα να αποδυναμώνεται πριν από τη συμπλήρωση του νομοθετικά καθορισμένου χρόνου παραγραφής.³⁵ Η μεταγενέστερη και αναπάντεχη

³¹ Νικ. Τριάντος, Αστικό Δίκαιο Επιτομή (2013), σελ. 56

³² Απ. Γεωργιάδης - Μιχ. Σταθόπουλος, Αστικός Κώδικας Γενικές Αρχές, Τόμος Ι^B (2016), σελ. 1544

³³ Γεωργ. Μαυρομμάτης, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος, ΑΡΜ 2003, 12, σελ. 1869

³⁴ Απ. Γεωργιάδης - Μιχ. Σταθόπουλος, Αστικός Κώδικας Γενικές Αρχές, Τόμος Ι^B (2016), σελ. 1565

³⁵ Απ. Γεωργιάδης - Μιχ. Σταθόπουλος, Αστικός Κώδικας Γενικές Αρχές, Τόμος Ι^B (2016), σελ. 1565

άσκηση του δικαιώματος από τον δικαιούχο, η οποία έρχεται σε αντίθεση με την προγενέστερη συμπεριφορά του, επιφέρει «επαχθείς επιπτώσεις»³⁶ για τον υπόχρεο και έρχεται σε σύγκρουση με την καλή πίστη και τα χρηστά ήθη, σύμφωνα με το άρθρο 281 ΑΚ.³⁷

Η θεωρία για την αποδυνάμωση δικαιώματος διαμορφώθηκε στη Γερμανία και υιοθετήθηκε από την ελληνική νομική επιστήμη μόνο μεταπολεμικά.³⁸ Η απόδοση του γερμανικού όρου «Verwirkung» στα ελληνικά ως «αποδυνάμωση» προτάθηκε από τον Γεώργιο Μαριδάκη.³⁹ Ωστόσο η νομολογία μας, όπως θα δούμε και στη συνέχεια, αποδέχεται έμμεσα τον όρο «αποδυνάμωση» και στις περισσότερες περιπτώσεις δεν κατονομάζει ρητά τον όρο, αλλά τον εντάσσει στις διατάξεις του άρθρου 281 ΑΚ όταν συντρέχουν οι απαιτούμενες προϋποθέσεις.

Β. Προϋποθέσεις της αποδυνάμωσης δικαιώματος

Το πραγματικό της αποδυνάμωσης συνθέτουν δύο στοιχεία: α) το στοιχείο του χρόνου και β) το στοιχείο των ειδικών συνθηκών και περιστάσεων.⁴⁰ Η σχετική κρίση στην οποία προβαίνει ο δικαστής αποτελεί μία στάθμιση των συγκρουόμενων συμφερόντων του δικαιούχου και του υπόχρεου, συνυπολογίζοντας πάντοτε την ύπαρξη ειδικών συνθηκών και περιστάσεων.⁴¹ Η ανάλυση των παραπάνω στοιχείων του πραγματικού της αποδυνάμωσης βασίζεται σε ορισμένα κριτήρια που έχουν διαμορφωθεί από τη θεωρία και τη νομολογία.⁴² Τα κριτήρια αυτά θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη και να αξιολογούνται συνολικά από το δικαστή. Σε καμία περίπτωση δεν αντιμετωπίζονται ως αυτόνομες προϋποθέσεις. «Τελούν δηλαδή σε αιτιώδη συνάφεια μεταξύ τους.»⁴³ Επιπρόσθετα, λειτουργούν στο πλαίσιο ενός «κινητού συστήματος» καθώς τελούν σε σχέση αλληλεξάρτησης, δρουν από κοινού και ενδέχεται να έχουν κάθε φορά διαφορετικό βαθμό πληρώσεως ανάλογα με την

³⁶ Απ. Γεωργιάδης - Μιχ. Σταθόπουλος, Αστικός Κώδικας Γενικές Αρχές, Τόμος Ι^Β (2016), σελ. 1565

³⁷ Δημ. Ζερδελής, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Εργατικό Δίκαιο (1992), σελ.4

³⁸ Αγ. Κορνηλάκης, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Ιδιωτικό Δίκαιο (2004), σελ.3

³⁹ Δημ. Ζερδελής, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Εργατικό Δίκαιο (1992), σελ.5

⁴⁰ Αγ. Κορνηλάκης, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Ιδιωτικό Δίκαιο (2004), σελ.49

⁴¹ Δημ. Ζερδελής, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Εργατικό Δίκαιο (1992), σελ.52

⁴² Τα κριτήρια αυτά παρουσιάζονται στην Απόφαση 124/1990 του Εφετείου Θεσσαλονίκης ως εξής: «Για την καταχρηστική άσκηση δικαιώματος δεν αρκεί η βραδεία άσκησή του και η αντιφατική συμπεριφορά του δικαιούχου από την οποία δημιουργήθηκε στον υπόχρεο η πεποίθηση, ότι το δικαίωμα δεν θα ασκηθεί μελλοντικά, αλλά απαιτείται και η ύπαρξη ειδικών συνθηκών και περιστάσεων, υπό τις οποίες η ικανοποίηση του δανειστή θα επιφέρει τόσο δυσβάσταχτες συνέπειες για τον οφειλέτη, ώστε για την αποτροπή αυτών να κρίνεται, με γνώμονα την καλή πίστη και τα χρηστά ήθη, επιβεβλημένη η θυσία του αξιουμένου δικαιώματος»

⁴³ Απ. Γεωργιάδης - Μιχ. Σταθόπουλος, Αστικός Κώδικας Γενικές Αρχές, Τόμος Ι^Β (2016), σελ. 1566

περίπτωση.⁴⁴ Έτσι λοιπόν κανένα στοιχείο από τα δύο δεν αρκεί από μόνο του για την πλήρωση των προϋποθέσεων της αποδυνάμωσης.

α. Το στοιχείο του χρόνου

Όπως εκτέθηκε παραπάνω, καίριο και βασικό στοιχείο της αποδυνάμωσης του δικαιώματος συνιστά η πάροδος του χρόνου, η οποία συνδυάζεται με την αδράνεια του δικαιούχου. Η πάροδος του χρόνου εδώ δεν νοείται ημερολογιακά, αλλά λαμβάνεται υπόψη σύμφωνα με τη συμπεριφορά και τις πράξεις του φορέα του δικαιώματος.⁴⁵ Με τον όρο αδράνεια του δικαιούχου εννοούμε την παράλειψη ασκήσεως του δικαιώματος από τον τελευταίο υπό την προϋπόθεση ότι αυτός είχε πράγματι τη δυνατότητα να προβεί σε άσκηση του δικαιώματός του, δηλαδή δεν συνέτρεχαν λόγοι αδυναμίας.⁴⁶ «Δεν υπάρχει αδράνεια, όταν π.χ. ο δικαιούχος έχει προβεί επανειλημμένα σε οχλήσεις προς τον υπόχρεο ή ασκεί άμεσα τα νόμιμα δικαιώματά του. »⁴⁷

Η αποδυνάμωση δικαιώματος προϋποθέτει η αδράνεια του δικαιούχου να είναι μακρόχρονη και σε περίπτωση που αφορά αξίωση να είναι μικρότερη από το χρονικό διάστημα της παραγραφής, όπως αυτό ορίζεται στα άρθρα 249 και 250 ΑΚ⁴⁸. Δεν είναι δυνατό να προσδιοριστεί εκ των προτέρων συγκεκριμένο χρονικό διάστημα που πρέπει να παρέλθει ώστε να πούμε ότι ένα δικαίωμα είναι πλέον ανενεργό.⁴⁹ Σημαντικό στοιχείο ωστόσο αποτελεί το γεγονός ότι από μόνη της η αδράνεια μεγάλου χρονικού διαστήματος δεν αρκεί, αλλά θα πρέπει να συνεκτιμώνται και άλλες ειδικές συνθήκες ή περιστατικά που έλαβαν χώρα το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα. Πρόκειται δηλαδή για ένα «κινητό όριο», όπως έχει χαρακτηριστεί από τον Μιχ. Μαρίνο⁵⁰. Στην αποφάσεις 1028/1986 και 1074/1987 του Αρείου Πάγου επισημαίνονται μάλιστα τα εξής: «...στις περιπτώσεις όπου ο δικαιούχος αδράνησε να ασκήσει το δικαίωμά του για μακρό χρόνο, δεν αρκεί μόνο η αδράνεια αυτή, αλλά

⁴⁴ Παν. Παπανικολάου, Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών (2000), σελ.104

⁴⁵ Γεωργ. Σιάμκουρης, Καταχρηστική Άσκηση Δικαιώματος Ερμηνεία-Νομολογία (1994), σελ.226

⁴⁶ Μιχ. Μαρίνος, Η Ένσταση Αποδυνάμωσης Δικαιώματος στο Δίκαιο των Σημάτων, ΧρΙΔ 2003, Τεύχος Γ, σελ.869

⁴⁷ Απ. Γεωργιάδης - Μιχ. Σταθόπουλος, Αστικός Κώδικας Γενικές Αρχές, Τόμος Ι^Β (2016), σελ. 1567

⁴⁸ Γεωργ. Μαυρομμάτης, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος, ΑΡΜ 2003. 12, σελ. 1869

⁴⁹ Δημ. Ζερδελής, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Εργατικό Δίκαιο (1992), σελ.55

⁵⁰ Μιχ. Μαρίνος, Η Ένσταση Αποδυνάμωσης Δικαιώματος στο Δίκαιο των Σημάτων, ΧρΙΔ 2003, Τεύχος Γ, σελ.869· Απ. Γεωργιάδης - Μιχ. Σταθόπουλος, Αστικός Κώδικας Γενικές Αρχές, Τόμος Ι^Β (2016), σελ. 1567

απαιτείται και η συνδρομή περιστατικών συμπεριφοράς του, από τα οποία να δημιουργείται η εύλογη πεποίθηση ότι δε θα ασκηθεί το δικαίωμα, σε τρόπο ώστε, η μεταγενέστερη άσκησή του να αντίκειται προφανώς στις ανωτέρω αρχές». Με βάση λοιπόν τον γεγονός ότι το στοιχείο του χρόνου δεν εξετάζεται μεμονωμένα, αλλά σε συνάρτηση με τις άλλες προϋποθέσεις που απαιτούνται, αξιολογείται το γεγονός ότι η αδράνεια του δικαιούχου ενδέχεται ορισμένες φορές να αντιστοιχεί σε μικρό χρονικό διάστημα υπό την προϋπόθεση ότι τόσο η εύλογη εμπιστοσύνη του υπόχρεου όσο και οι συνέπειες από την καθυστερημένη άσκηση του δικαιώματος υπερκαλύπτουν το στοιχείο του χρόνου.⁵¹

β. Το στοιχείο των ειδικών συνθηκών και περιστάσεων

Σύμφωνα με τη θεωρία και τη νομολογία, δύο είναι τα βασικά κριτήρια που συνθέτουν το στοιχείο των ειδικών συνθηκών και περιστάσεων. Το πρώτο κριτήριο αφορά στην πεποίθηση που δημιουργήσε ο δικαιούχος στον υπόχρεο ότι δεν θα ασκήσει το δικαίωμα.⁵² Ο δικαιούχος δημιούργησε και έδειξε ανοχή σε μία κατάσταση αντιτιθέμενη στο δικαίωμα, με αποτέλεσμα ο υπόχρεος να στηρίξει τη μεταγενέστερη συμπεριφορά του στην πεποίθηση αυτή, λαμβάνοντας υπόψη την αδράνεια του δικαιούχου για το διάστημα που αυτός θα μπορούσε να έχει ασκήσει το δικαίωμά του. Με τη στάση του αυτή ο δικαιούχος δημιούργησε στον υπόχρεο αίσθημα «εύλογης εμπιστοσύνης»⁵³ και στο γεγονός αυτό στηρίζεται και η άποψη που θα αναλυθεί παρακάτω και θέλει την αρχή της εμπιστοσύνης να αποτελεί θεμέλιο της αποδυνάμωση δικαιώματος⁵⁴. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει όμως εκτός από τη συμπεριφορά του δικαιούχου και η στάση του υπόχρεου η οποία καλό είναι να συνεκτιμάται, χωρίς αυτό να αποτελεί προϋπόθεση για την αποδυνάμωση. Αυτό σημαίνει ότι και ο υπόχρεος από τη δική του μεριά για να μπορέσει να επικαλεστεί τη μακρόχρονη αδράνεια του δικαιούχου θα πρέπει να έχει προσπαθήσει να έρθει σε επαφή μαζί του και χρησιμοποιώντας θετικά μέσα να διαλευκάνει τη μεταξύ τους νομική κατάσταση⁵⁵.

Το δεύτερο κριτήριο που συνθέτει το στοιχείο των ειδικών συνθηκών και περιστάσεων είναι οι επαχθείς συνέπειες στον υπόχρεο ύστερα από μεταβολή της

⁵¹ Αγ. Κορνηλάκης, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Ιδιωτικό Δίκαιο (2004), σελ.52

⁵² Ελ. Καστήριος, Ενστάσεις κατά τον Αστικό Κώδικα (2011), σελ.209

⁵³ Αγ. Κορνηλάκης, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Ιδιωτικό Δίκαιο (2004), σελ.55

⁵⁴ Δημ. Ζερδελής, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Εργατικό Δίκαιο (1992), σελ.31 επ.

⁵⁵ Δημ. Ζερδελής, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Εργατικό Δίκαιο (1992), σελ.71 επ.

στάσης του δικαιούχου, που έχει ως αποτέλεσμα την ανατροπή της ήδη διαμορφωμένης κατάστασης που ο ίδιος είχε δημιουργήσει με τη συμπεριφορά του⁵⁶. Οι δυσμενείς αυτές επιπτώσεις δεν είναι απαραίτητο να είναι «αφόρητες ούτε δυσβάσταχτες ούτε υπέρμετρα επαχθείς»⁵⁷. Τις περισσότερες φορές μάλιστα οι επιπτώσεις αυτές είναι οικονομικές⁵⁸ και αρκεί απλώς να είναι σοβαρές για τον υπόχρεο. Η βλάβη που προκλήθηκε στον υπόχρεο θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη σε συνάρτηση με την ωφέλεια του δικαιούχου⁵⁹. Ωστόσο αμφισβητείται αν θα πρέπει οι δυσμενείς αυτές συνέπειες να αποτελούν ξεχωριστή προϋπόθεση για την αποδυνάμωση δικαιώματος ή εάν θα πρέπει απλώς να «συνεκτιμούνται»⁶⁰ με την ανατροπή της παγιωμένης κατάστασης⁶¹. Τέλος είναι αναγκαίο η προηγούμενη συμπεριφορά του δικαιούχου να τελεί σε αιτιώδη σχέση με τις πράξεις του υπόχρεου και τις επιπτώσεις που προκλήθηκαν από την αναπάντεχη μεταβολή της παγιωμένης κατάστασης. Οι συνέπειες αυτές δηλαδή θα πρέπει να δημιουργούνται εξαιτίας της δράσης του δικαιούχου και να είναι αποτέλεσμα του αισθήματος εύλογης εμπιστοσύνης που δημιούργησε ο τελευταίος στον υπόχρεο⁶².

Γ. Πεδίο εφαρμογής της αποδυνάμωσης δικαιώματος

Η αποδυνάμωση δικαιώματος, που όπως προαναφέρθηκε υπάγεται στο άρθρο 281 ΑΚ, εφαρμόζεται σε όλες τις κατηγορίες δικαιωμάτων. Συγκεκριμένα καταλαμβάνει τα δικαιώματα ιδιωτικού δικαίου περιουσιακά ή μη περιουσιακά, τα διαπλαστικά καθώς και τις απαιτήσεις που πηγάζουν από το νόμο ή τη δικαιοπραξία⁶³. Επιπρόσθετα καταλαμβάνει τα δικαιώματα διοικητικού δικαίου καθώς και αυτά που πηγάζουν από κανόνες κοινοτικού δικαίου⁶⁴. Όσον αφορά τα δικαιώματα που προέρχονται από κανόνες δημόσιας τάξης, για τα οποία παλιότερα

⁵⁶ Γεωργ. Μαυρομμάτης, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος, ΑΡΜ 2003, 12, σελ. 1869

⁵⁷ Απ. Γεωργιάδης - Μιχ. Σταθόπουλος, Αστικός Κώδικας Γενικές Αρχές, Τόμος Ι^Β (2016), σελ. 1569

⁵⁸ Αγ. Κορνηλάκης, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Ιδιωτικό Δίκαιο (2004), σελ. 56

⁵⁹ Απ. Γεωργιάδης - Μιχ. Σταθόπουλος, Αστικός Κώδικας Γενικές Αρχές, Τόμος Ι^Β (2016), σελ. 1569

⁶⁰ Απ. Γεωργιάδης - Μιχ. Σταθόπουλος, Αστικός Κώδικας Γενικές Αρχές, Τόμος Ι^Β (2016), σελ. 1570· Μιχ. Μαρίνος, Η Ένσταση Αποδυνάμωσης Δικαιώματος στο Δίκαιο των Σημάτων, ΧρΙΔ 2003, Τεύχος Γ, σελ. 870

⁶¹ Την προϋπόθεση αυτή αναφέρουν οι : Δημ. Ζερδελής, Ελ. Καστρήσιος, Αγ. Κορνηλάκης, Γ. Μαυρομμάτης, Γεωργ. Σιάμκουρης, Ρούλα Λιώση ΝοΒ 2003 σελ. 239, Νικ. Τρίαντος Αστικό Δίκαιο Επιτομή (2013) σελ. 58, ενώ ο Ι.Σ. Σπυριδάκης Εισηγήσεις Αστικού Δικαίου (2004) σελ. 69 δεν αναφέρει καθόλου τις δυσμενείς συνέπειες ως προϋπόθεση για την αποδυνάμωση δικαιώματος.

⁶² Αγ. Κορνηλάκης, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Ιδιωτικό Δίκαιο (2004), σελ. 56

⁶³ Γεωργ. Μαυρομμάτης, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος, ΑΡΜ 2003, 12, σελ. 1870

⁶⁴ Νικ. Τρίαντος, Αστικό Δίκαιο Επιτομή (2013), σελ. 58

δεν εφαρμοζόταν η διάταξη αυτή του ΑΚ⁶⁵, η νομολογία πλέον τα έχει συμπεριλάβει στο πεδίο εφαρμογής της αποδυνάμωσης δικαιώματος⁶⁶. Η πρακτική της χρησιμότητα όμως διαπιστώνεται κυρίως στα δικαιώματα εκείνα που δεν τελούν υπό κανενός είδους χρονικό περιορισμό (παραγραφή ή αποσβεστική προθεσμία), όπως για παράδειγμα το δικαίωμα ακυρώσεως γάμου λόγω κωλύματος, ΑΚ 1372⁶⁷.

Ωστόσο φαίνεται να υπάρχουν ορισμένες εξαιρέσεις. Τόσο η νομολογία όσο και η θεωρία αποδέχονται ότι τα εμπράγματα δικαιώματα δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της αποδυνάμωσης δικαιώματος «παρά μόνο οι αξιώσεις που πηγάζουν από αυτά»⁶⁸. Το ίδιο όμως δεν φαίνεται να συμβαίνει στην περίπτωση των δικονομικών δικαιωμάτων. Εδώ ενώ η Επιστήμη δέχεται (αλλά όχι ξεκάθαρα) την εφαρμογή της αποδυνάμωσης δικαιώματος⁶⁹, η ελληνική νομολογία την αποκλείει⁷⁰.

Δ. Συνέπειες της αποδυνάμωσης δικαιώματος

Κατά την ΑΚ 281 όταν συντρέχουν οι απαιτούμενες προϋποθέσεις το δικαίωμα αποδυναμώνεται δηλαδή δεν δύναται πλέον να ασκηθεί. Το γεγονός αυτό δεν συνεπάγεται απώλεια του δικαιώματος, δηλαδή το δικαίωμα του ενάγοντα διατηρείται αλλά χωρίς να υπάρχει δυνατότητα άσκησής του στο μέλλον⁷¹. Άρα η ένσταση αποδυνάμωσης δικαιώματος «δεν επιδρά στο δικαίωμα αλλά μόνο στην άσκησή του»⁷². Έχουμε ουσιαστικά αναστολή της δυνατότητας ασκήσεως του δικαιώματος για χρονικό διάστημα ίσο με την παραγραφή.

Μεγάλο μέρος τόσο της θεωρίας όσο και της νομολογίας αποδέχεται ότι οι συνέπειες της αποδυνάμωσης δεν διαφέρουν από τις επιπτώσεις της καταχρηστικής άσκησης δικαιώματος⁷³, κατά την οποία η άσκηση του δικαιώματος υπερβαίνει τα όρια που επιβάλλουν η καλή πίστη ή τα χρηστά ήθη ή ο κοινωνικός ή οικονομικός σκοπός του δικαιώματος και άρα απαγορεύεται. Ειδικότερα, οι συνέπειες τελούν σε άμεση συνάρτηση με τη φύση και το περιεχόμενο του ασκούμενου δικαιώματος και

⁶⁵ Γεωργ. Μαυρομμάτης, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος, ΑΡΜ 2003.12, σελ. 1870

⁶⁶ Αγ. Κορνηλάκης, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Ιδιωτικό Δίκαιο (2004), σελ.47

⁶⁷ Απ. Γεωργιάδης, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου (2007), σελ. 213

⁶⁸ Αγ. Κορνηλάκης, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Ιδιωτικό Δίκαιο (2004), σελ.46

⁶⁹ Γεωργ. Μαυρομμάτης, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος, ΑΡΜ 2003.12, σελ. 1870

⁷⁰ Αγ. Κορνηλάκης, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Ιδιωτικό Δίκαιο (2004), σελ.46

⁷¹ Δημ. Ζερδελής, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Εργατικό Δίκαιο (1992), σελ.79

⁷² Μιχ. Μαρίνος, Η Ένσταση Αποδυνάμωσης Δικαιώματος στο Δίκαιο των Σημάτων, ΧρΙΔ 2003, Τεύχος Γ, σελ.870

⁷³ Αγ. Κορνηλάκης, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Ιδιωτικό Δίκαιο (2004), σελ.68

οι περιπτώσεις ποικίλουν ανάλογα με τον τρόπο άσκησης του δικαιώματος. Αν δηλαδή πρόκειται για δικαιοπραξία, αυτή είναι άκυρη εφόσον αντίκειται σε απαγόρευση νόμου σύμφωνα με το άρθρο 174 ΑΚ⁷⁴, ενώ αν η άσκηση του δικαιώματος γίνεται με πράξη (υλική ενέργεια), αυτός που ζημιώνεται μπορεί να ζητήσει η άσκηση να σταματήσει και να μην πραγματοποιηθεί στο μέλλον κατά τα άρθρα 946, 947 ΚΠολΔ⁷⁵. Επιπλέον σε περίπτωση που συντρέχουν οι προϋποθέσεις αδιοπρακτικής ευθύνης (914 και 919 ΑΚ) υπάρχει η δυνατότητα να επιδικαστεί αποζημίωση στο θιγόμενο καθώς επίσης και αξίωση χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης κατά το άρθρο 932 ΑΚ. Τέλος, αν το δικαίωμα ασκείται με αγωγή ή με προβολή ενστάσεως, αυτές απορρίπτονται ως νομικά και ουσιαστικά αβάσιμες⁷⁶.

Ιδιαίτερη μνεία γίνεται από τη θεωρία όσον αφορά τη διάκριση των δικαιωμάτων σε διαπλαστικά και εξουσιαστικά. Συγκεκριμένα στα διαπλαστικά δικαιώματα στιγμιαίας πλήρωσης, δηλαδή αυτά που ασκούνται με μία πράξη, υπάρχει ταύτιση των συνεπειών αποδυνάμωσης με την απόσβεσή τους⁷⁷, ενώ σε δικαιώματα με δυνατότητα πολλαπλής σε διαφορετικό χρόνο πλήρωσης (π.χ. δικαίωμα καταγγελίας) προκύπτει απλά αδυναμία άσκησης. Τα εξουσιαστικά δικαιώματα διακρίνονται σε σχετικά και απόλυτα. Στα σχετικά η αποδυνάμωση ισοδυναμεί με την απόσβεσή τους, δεδομένου ότι ενεργούν εναντίον συγκεκριμένου προσώπου που στη σχέση της αποδυνάμωσης ταυτίζεται με τον υπόχρεο. Από την άλλη τα απόλυτα δικαιώματα, των οποίων η άσκηση μπορεί να βρει έρεισμα σε περισσότερα περιστατικά, δεν αποσβένονται με την αποδυνάμωσή τους, αλλά αναστέλλεται η δυνατότητα άσκησής τους⁷⁸.

Τέλος ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η αποδυνάμωση δικαιώματος με την τύχη των καταβληθέντων ποσών. Και αυτό γιατί δεν είναι καθόλου εύκολο να γίνει δεκτό το πραγματικό της εμπιστοσύνης σε περίπτωση οικειοθελών καταβολών. Σε μία τέτοια όμως περίπτωση δόκιμο θα ήταν να δεχτούμε ότι υπάρχει νόμιμος λόγος διατήρησης του πλουτισμού αφού το δικαίωμα εξακολουθεί να υφίσταται⁷⁹.

⁷⁴ Αγ. Κορνηλάκης, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Ιδιωτικό Δίκαιο (2004), σελ.66

⁷⁵ Νικ. Τσάκος, Η Ένσταση της καταχρηστικής Ασκήσεως του Δικαιώματος, ΑΡΜ 1986. 4, σελ. 303

⁷⁶ Αγ. Κορνηλάκης, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Ιδιωτικό Δίκαιο (2004), σελ.66

⁷⁷ Απ. Γεωργιάδης - Μιχ. Σταθόπουλος, Αστικός Κώδικας Γενικές Αρχές, Τόμος Ι^β (2016), σελ. 1571

⁷⁸ Αγ. Κορνηλάκης, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Ιδιωτικό Δίκαιο (2004), σελ.70

⁷⁹ Αγ. Κορνηλάκης, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Ιδιωτικό Δίκαιο (2004), σελ.71 επ.

Ε. Διάκριση της αποδυνάμωσης δικαιώματος από συγγενείς έννοιες

α. Αποδυνάμωση και Παραγραφή Δικαιώματος

Συχνά παρατηρείται το φαινόμενο, η αποδυνάμωση δικαιώματος να συγχέεται με το θεσμό της παραγραφής, με τον οποίο παρουσιάζει πολλές ομοιότητες αλλά ταυτόχρονα και σημαντικές διαφορές. Η έννοια της παραγραφής στηρίζεται στο γεγονός ότι «η εξουσία που απονέμεται από την έννομη τάξη στον φορέα μίας αξίωσης έχει στόχο την άσκησή της και όχι την αδράνεια του δικαιούχου»⁸⁰. Η εξασθένιση αυτής της αξίωσης, η οποία δεν ασκήθηκε σε ορισμένο χρόνο, καλείται παραγραφή (247 ΑΚ).

Η βασική ομοιότητα των δύο θεσμών αφορά πρωτίστως το στοιχείο του χρόνου και κυρίως τη μακρά πάροδο αυτού, ως καίριο στοιχείο που οδηγεί στην ανάγκη προστασίας μίας υπάρχουσας ήδη κατάστασης⁸¹. Τόσο ο θεσμός της αποδυνάμωσης όσο και της παραγραφής τροφοδοτούνται από το στοιχείο της αδράνειας του δικαιούχου, δηλαδή της παράλειψής του να ασκήσει το δικαίωμα για μεγάλο χρονικό διάστημα ενώ είχε τη δυνατότητα να το κάνει. Η κατάσταση λοιπόν που δημιουργείται από τη μακρά αδράνεια του δικαιούχου, είναι αντίθετη με τη νομική κατάσταση και την πραγμάτωση των εξουσιών που απορρέουν από το δικαίωμά του. Και οι δύο θεσμοί είναι προσηλωμένοι στα συμφέροντα του υπόχρεου τα οποία λαμβάνονται πάντοτε υπόψη σε συνάρτηση με το εύλογο συμφέρον του δικαιούχου να ασκήσει το δικαίωμά του⁸².

Ωστόσο σημαντικό είναι να τονίσουμε ότι η αποδυνάμωση δικαιώματος δεν αποτελεί σε καμία περίπτωση υποκατηγορία της παραγραφής⁸³, αλλά πρόκειται για έναν αυτόνομο θεσμό ο οποίος παρουσιάζει αξιοσημείωτες διαφορές με την παραγραφή. Συγκεκριμένα στην παραγραφή το στοιχείο του χρόνου, για το οποίο έγινε λόγος προηγουμένως, είναι εκ των προτέρων ορισμένο, ενώ στην αποδυνάμωση ο χρόνος δεν είναι προκαθορισμένος αλλά προσδιορίζεται με βάση τη συμπεριφορά των μερών και τα υπόλοιπα στοιχεία της αποδυνάμωσης⁸⁴. Επιπλέον στην παραγραφή η πάροδος του χρόνου και μόνο, αρκεί για να επέλθουν οι έννομες συνέπειες, σε

⁸⁰ Γεωργ. Γεωργιάδης, Η Ένσταση της Παραγραφής και η Παραίτηση από αυτή, ΧρΙΔ 2010, σελ 753

⁸¹ Δημ. Ζερδελής, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Εργατικό Δίκαιο (1992), σελ.45

⁸² Αγ. Κορνηλάκης, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Ιδιωτικό Δίκαιο (2004), σελ.120

⁸³ Δημ. Ζερδελής, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Εργατικό Δίκαιο (1992), σελ.46

⁸⁴ Γεωργ. Σιάμκουρης, Καταχρηστική Άσκηση Δικαιώματος Ερμηνεία-Νομολογία (1994), σελ.229

αντίθεση με την αποδυνάμωση όπου ο χρόνος αποτελεί βασικό στοιχείο του πραγματικού, αλλά σε καμία περίπτωση δεν είναι αρκετός από μόνος του ώστε να οδηγήσει στο να επέλθουν αυτόματα οι έννομες συνέπειες⁸⁵. Ως προς την επέλευση των συνεπειών αυτών, στην παραγραφή επέρχεται απώλεια του δικαιώματος, ενώ στην αποδυνάμωση αδυναμία άσκησής του για το μέλλον.

Επιπρόσθετα, ως προς τον τρόπο προβολής ενώπιον του δικαστηρίου η αποδυνάμωση, ως ειδικότερη έκφανση της κατάχρησης, λαμβάνεται υπόψη αυτεπάγγελτα από το δικαστήριο υπό την προϋπόθεση ότι προβάλλονται τα πραγματικά περιστατικά που τη δικαιολογούν και ζητείται απόρριψη της αγωγής για το λόγο της κατάχρησης⁸⁶. Η παραγραφή αντιθέτως δεν λαμβάνεται αυτεπάγγελτα υπόψη από το δικαστήριο. Διαφορά εντοπίζεται στο στοιχείο της εμπιστοσύνης, αλλά και στον επιδιωκόμενο σκοπό. Στην αποδυνάμωση δικαίωμα παίζει ρόλο η δημιουργηθείσα πεποίθηση μη ασκήσεως του δικαιώματος και επιδιώκεται επιπλέον η συμμόρφωση του δικαιούχου προς τις επιταγές των χρηστών ηθών ή την καλή πίστη⁸⁷. Ο σεβασμός της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης και η προστασία της πραγματικής κατάστασης δεν σχετίζονται με την παραγραφή, απώτερος στόχος της οποίας είναι «η εξυπηρέτηση της ασφάλειας του δικαίου και της ασφάλειας των συναλλαγών»⁸⁸

β. Αποδυνάμωση και Παραίτηση Δικαιώματος

Διάκριση πρέπει να γίνεται ανάμεσα στην αποδυνάμωση και την παραίτηση από το δικαίωμα, κυρίως στις περιπτώσεις που αυτή γίνεται σιωπηρώς, δηλαδή προκύπτει από τη συμπεριφορά του δικαιούχου. Κατά την παραίτηση το δικαίωμα αποσβένεται, με τη βούληση του δικαιούχου, δηλαδή πλήττεται η ίδια η ύπαρξη του δικαιώματος⁸⁹. Στην αποδυνάμωση όμως, όπως εκτέθηκε παραπάνω, δεν υπάρχει απώλεια δικαιώματος, απλώς το δικαίωμα δεν μπορεί πλέον να ασκηθεί. Απαραίτητη προϋπόθεση της παραίτησης από το δικαίωμα είναι η δήλωση βούλησης, είτε ρητή είτε σιωπηρή⁹⁰, σε αντίθεση με την αποδυνάμωση που μεταξύ άλλων προϋποθέτει

⁸⁵ Δημ. Ζερδελής, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Εργατικό Δίκαιο (1992), σελ.46

⁸⁶ Γεωργ. Σιάμκουρης, Καταχρηστική Άσκηση Δικαιώματος Ερμηνεία-Νομολογία (1994), σελ.229

⁸⁷ Αγ. Κορνηλάκης, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Ιδιωτικό Δίκαιο (2004), σελ.121

⁸⁸ Γεωργ. Γεωργιάδης, Η Ένσταση της Παραγραφής και η Παραίτηση από αυτή, ΧρΙΔ 2010, σελ 753

⁸⁹ Μιχ. Μαρίνος, Η Ένσταση Αποδυνάμωσης Δικαιώματος στο Δίκαιο των Σημάτων, ΧρΙΔ 2003, Τεύχος Γ, σελ.870

⁹⁰ Απ. Γεωργιάδης - Μιχ. Σταθόπουλος, Αστικός Κώδικας Γενικές Αρχές, Τόμος Ι^Β (2016), σελ. 1566

την αδράνεια του δικαιούχου αλλά και ειδικές συνθήκες ή περιστάσεις οι οποίες δεν είναι απαραίτητες για τη στοιχειοθέτηση της παραίτησης. Τέλος στην παραίτηση από δικαίωμα, ο δικαιούχος που λειτουργεί με βάση τη βούλησή του, δεν επιθυμεί να εκμεταλλευτεί τα κέρδη από την άσκηση του δικαιώματος, ενώ στην περίπτωση της αποδυνάμωσης ο δικαιούχος αποσκοπεί να καρπωθεί τα οφέλη διατηρώντας το δικαίωμά του, γεγονός που τελικά δεν καθίσταται δυνατό καθώς το δικαίωμα αποδυναμώνεται λόγω της συνδρομής ειδικών περιστάσεων.

Κεφάλαιο 2^ο

Η αποδυνάμωση δικαιώματος ως έκφανση της αντιφατικής συμπεριφοράς

I. Η αρχή της συνεπούς συμπεριφοράς

Στο πεδίο του ιδιωτικού δικαίου η αρχή της συνεπούς συμπεριφοράς (ή συνέπειας) αποτελεί ρυθμιστικό πυλώνα της συμπεριφοράς των ατόμων ή των κοινωνικών ομάδων. Μέσω αυτής κατοχυρώνεται η ασφάλεια δικαίου καθώς επιδιώκεται και επιτυγχάνεται η ασφαλής πρόβλεψη ή προσδοκία για τη μελλοντική συμπεριφορά⁹¹. Σύμφωνα με αρκετούς συγγραφείς μάλιστα, η αρχή αυτή μαζί με αυτήν της αμοιβαιότητας «αποτελούν τις γενικότερες αρχές του δικαίου και της ηθικής που διατρέχουν όλες τις έννομες σχέσεις»⁹².

Βάσει της αρχής της συνέπειας το άτομο γνωρίζει ποιοι είναι οι κανόνες που πρέπει να ακολουθήσει και ποια τα στοιχεία που συνθέτουν τη συμπεριφορά που αναμένουν οι άλλοι από αυτόν. Επίσης τίθενται τα όρια της συμπεριφοράς των άλλων την οποία προσδοκά το άτομο προς το πρόσωπό του. Με τον τρόπο αυτό θα λέγαμε λοιπόν ότι γίνονται ευδιάκριτες οι επιπτώσεις της ανάρμοστης συμπεριφοράς τόσο ως προς το πρόσωπο του δικαιούχου, όσο και προς το πρόσωπο του υπόχρεου⁹³.

Ειδικότερα, η αρχή της συνεπούς συμπεριφοράς αναπτύσσεται σύμφωνα με το είδος των κανόνων και των υποχρεώσεων που πρέπει να τηρούνται και από τις δύο μεριές των συμβαλλομένων. Έτσι η πρώτη μορφή της αρχής αφορά τους κανόνες της αδιοπρακτικής ή εξωσυμβατικής ευθύνης, δηλαδή τη σχέση των μερών όταν αυτά δεν συνδέονται με μορφή σύμβασης⁹⁴. Η δεύτερη μορφή αναφέρεται στην τήρηση των συμβατικών υποχρεώσεων που αναλαμβάνονται εκ μέρους των συμβαλλομένων, η οποία αποτυπώνεται στην λατινική ρήση *pacta sunt servanda*, που σημαίνει ότι οι συμφωνίες πρέπει να τηρούνται. Με την τρίτη και σημαντικότερη για τους θεσμούς του δικαίου μορφή, επισημαίνεται η υποχρέωση του δικαιούχου να ενεργεί με βάση

⁹¹ Αγ. Κορνηλάκης, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Ιδιωτικό Δίκαιο (2004), σελ.9

⁹² Γεωργ. Διαμαντόπουλος, Η Αντιφατική Συμπεριφορά των Διαδίκων στην Πολιτική Δίκη (1996), σελ.166

⁹³ Αγ. Κορνηλάκης, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Ιδιωτικό Δίκαιο (2004), σελ.10

⁹⁴ Δημ. Ζερδελής, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Εργατικό Δίκαιο (1992), σελ.12

τα συναλλακτικά ήθη, δηλαδή η απαγόρευση της αντιφατικής συμπεριφοράς (*venire contra factum proprium*)⁹⁵, για την οποία θα γίνει εκτενέστερα λόγος στη συνέχεια.

II. Η αρχή της καλής πίστης

Η έννοια της αρχής της καλής πίστης, οι απαρχές της οποίας βρίσκονται στο Ρωμαϊκό δίκαιο⁹⁶, αποτελεί κυρίαρχο στοιχείο του αστικού δικαίου. Πρόκειται για γενική ρήτρα του ενοχικού δικαίου, δηλαδή μία αόριστη νομική έννοια της οποίας το περιεχόμενο ερμηνεύεται και συγκεκριμενοποιείται ανάλογα με την κάθε περίπτωση ξεχωριστά, λαμβάνοντας υπόψη τις συνθήκες και τις εκάστοτε περιστάσεις⁹⁷. Δεν έχει συγκεκριμένο περιεχόμενο, αλλά είναι γενικός και αφηρημένος κανόνας, που αποτελεί εκούσιο νομοθετικό κενό. Αφορά την εντιμότητα και τη συνέπεια στην εκπλήρωση των συναλλαγών, καθώς επιβάλλει στα υποκείμενα του δικαίου να ενεργούν με σύνεση και ειλικρίνεια. «Ο θεμελιώδης στόχος της γενικής ρήτρας της καλής πίστης συνίσταται στην πραγμάτωση της ιδέας της επιείκειας»⁹⁸.

Στο άρθρο 281 ΑΚ, ο νομοθέτης ορίζει πότε η συμπεριφορά κατά την άσκηση 2οποιουδήποτε δικαιώματος συνιστά κατάχρηση αυτού. Η έννοια της καλής πίστης εμφανίζεται εδώ, μαζί με τα χρηστά ήθη και τον κοινωνικό και οικονομικό σκοπό του δικαιώματος, ως όριο της θεμιτής άσκησης δικαιώματος⁹⁹. Ο ΑΚ όμως φωτίζει την έννοια της καλής πίστης κυρίως μέσω των διατάξεων των άρθρων 200 και 288. Ειδικότερα, σύμφωνα με την ΑΚ 200 «Οι συμβάσεις ερμηνεύονται όπως απαιτεί η καλή πίστη, αφού ληφθούν υπόψη και τα συναλλακτικά ήθη». Η διάταξη αυτή αναφέρεται στην ερμηνεία των δικαιοπραξιών, δηλαδή στον προσδιορισμό μιας σύμβασης με βάση τη δήλωση βούλησης των δικαιοπρακτούμενων μερών¹⁰⁰. Η καλή πίστη εδώ επιβάλλει στα μέρη να συνεργάζονται και κυρίως να λαμβάνουν πάντα υπόψη και τα συμφέροντα των αντισυμβαλλόμενων. Στόχος δηλαδή είναι να δημιουργηθεί κλίμα εμπιστοσύνης και καθοριστικός παράγοντας για να συμβεί αυτό,

⁹⁵ Γεωργ. Διαμαντόπουλος, *Η Αντιφατική Συμπεριφορά των Διαδίκων στην Πολιτική Δίκη* (1996), σελ.167

⁹⁶ Αγ. Κορνηλάκης, *Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Ιδιωτικό Δίκαιο* (2004), σελ.11

⁹⁷ Απ. Γεωργιάδης - Μιχ. Σταθόπουλος, *Αστικός Κώδικας Γενικές Αρχές*, Τόμος I^B (2016), σελ. 861

⁹⁸ Δημ. Ζερδελής, *Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Εργατικό Δίκαιο* (1992), σελ.23

⁹⁹ Αλ. Λίποβατς, *Η απαγόρευση κατάχρησης δικαιώματος*, Βασική Αρχή του Δικαίου με συνταγματική ισχύ και διεθνή αναγνώριση, ΝοΒ 1989, σελ. 1009 επ.

¹⁰⁰ Νικ. Παπαντωνίου, *Η Καλή Πίστη εις το Αστικόν Δίκαιον* (1997), σελ.142

αποτελεί η τηρούμενη συμπεριφορά των μερών σύμφωνα με την «κρίση του χρηστού και συνετού ανθρώπου»¹⁰¹.

Σύμφωνα με την ΑΚ 288 «Ο οφειλέτης έχει υποχρέωση να εκπληρώσει την παροχή όπως απαιτεί η καλή πίστη, αφού ληφθούν υπόψη και τα συναλλακτικά ήθη». Μέσω του γράμματος του άρθρου αυτού επιδιώκεται να αναδειχθεί ο τρόπος, δηλαδή το «πώς πρέπει να εκτελεσθεί η παροχή»¹⁰². Σκοπός είναι και εδώ η προστασία των συμφερόντων και των δύο μερών, καθώς ο κάθε συναλλασσόμενος δεν πρέπει να περιορίζεται μόνο στην εκπλήρωση της υποχρέωσής του, αλλά θα πρέπει με προθυμία να συμβάλλει στην ουσιαστική επίτευξη του σκοπού της ενοχής¹⁰³. Σε κάθε περίπτωση δεν είναι δόκιμο να προκαλούνται υπέρμετρες αδικίες σε βάρος κάποιου μέρους. Το εν λόγω άρθρο εφαρμόζεται και στις μη δικαιοπρακτικές ενοχικές σχέσεις, σε αντίθεση με την ΑΚ 200, η οποία αφορά μόνο τις ενοχές από δικαιοπραξία και εντάσσεται στο πλαίσιο της ιδιωτικής αυτονομίας¹⁰⁴.

Επιπρόσθετα η καλή πίστη επιδρά σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό στην ιδιωτική βούληση καθώς μπορεί να οδηγήσει ακόμα και στη δικαστική τροποποίηση ή στην πλήρη ανατροπή της σύμβασης. Σύμφωνα μάλιστα με την ΑΚ 388, οι δυνατότητες αυτές δίνονται στο δικαστήριο μόνο εάν υπήρξε μεταβολή των συνθηκών κάτω από τις οποίες είχε συναφθεί η σύμβαση και η μεταβολή αυτή κρίνεται ως απρόοπτη κατά την καλή πίστη και τα συναλλακτικά ήθη¹⁰⁵.

Η καλή πίστη με την εκτεθείσα έννοια, έχει το νόημα της ορθής ή έστω αναμενόμενης συμπεριφοράς στις συναλλαγές και για το λόγο αυτό ονομάζεται αντικειμενική ή συναλλακτική και διακρίνεται από την υποκειμενική καλή πίστη. Η τελευταία προβλέπεται από άλλα άρθρα του ΑΚ (όπως το 1037 ή το 1042) και συνιστά ουσιαστικά μία ενδιάθετη συνειδησιακή κατάσταση του καλόπιστου συναλλασσόμενου¹⁰⁶, καθώς αποτελεί ένα υποκειμενικό του στοιχείο που τον καθιστά ικανό να αποκτήσει ένα δικαίωμα. Η αντικειμενική ή συναλλακτική καλή πίστη αξιολογεί την εξωτερική συμπεριφορά του ατόμου, αδιαφορώντας για τα κίνητρά του και τυχόν εξωτερικούς παράγοντες και επιτάσσει να λαμβάνονται πάντα υπόψη και να σταθμίζονται τα συμφέροντα των δύο μερών¹⁰⁷. Σε αυτό ακριβώς το

¹⁰¹ Απ. Γεωργιάδης - Μιχ. Σταθόπουλος, Αστικός Κώδικας Γενικές Αρχές, Τόμος Ι^Β (2016), σελ. 861

¹⁰² Νικ. Παπαντωνίου, Η Καλή Πίστη εις το Αστικόν Δίκαιον (1997), σελ. 142

¹⁰³ Απ. Γεωργιάδης - Μιχ. Σταθόπουλος, Αστικός Κώδικας Γενικές Αρχές, Τόμος Ι^Β (2016), σελ. 831

¹⁰⁴ Απ. Γεωργιάδης - Μιχ. Σταθόπουλος, Αστικός Κώδικας Γενικές Αρχές, Τόμος Ι^Β (2016), σελ. 831

¹⁰⁵ Απ. Γεωργιάδης, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου (2012), σελ. 79

¹⁰⁶ Απ. Γεωργιάδης - Μιχ. Σταθόπουλος, Αστικός Κώδιξ Γενικό Ενοχικό, Τόμος ΙΙ (1979), σελ. 27

¹⁰⁷ Αγ. Κορνηλάκης, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Ιδιωτικό Δίκαιο (2004), σελ. 12

γεγονός οφείλεται και η άποψη που θέλει την καλή πίστη να συνδέεται άμεσα με την αρχή της συνεπούς συμπεριφοράς. Η αδικαιολόγητη ασυνέπεια του δικαιούχου και η αδιαφορία για τα εύλογα συμφέροντα του άλλου μέρους στοιχειοθετούν την αντισυναλλακτική ή κακόπιστη συμπεριφορά¹⁰⁸. Σύμφωνα λοιπόν με την αντικειμενική καλή πίστη, απαγορεύονται πράξεις που έρχονται σε αντίθεση με προηγούμενες ενέργειες και κατά συνέπεια παραβιάζουν την υποχρέωση συνεπούς συμπεριφοράς μεταξύ των συναλλασσομένων.

Όσον αφορά τη σχέση της έννοιας της καλής πίστης με αυτή των συναλλακτικών ηθών, η καλή πίστη υπερέχει. Τα συναλλακτικά ήθη συνίστανται στους συνηθισμένους στις συναλλαγές τρόπους ενέργειας και συμπεριφοράς. Αφορούν συνήθειες και αυτό είναι και το σημείο που αντιδιαστέλλονται με την καλή πίστη, όπως αυτή αποτυπώνεται στην ΑΚ 281. Στόχος της εν λόγω διάταξης είναι η διαμόρφωση μιας συμπεριφοράς που δεν δημιουργείται αυθαίρετα, αλλά υπό την επίδραση συγκεκριμένων παραγόντων. Η καλή πίστη «συνιστά το μέσον ηθικόν μέτρον το οποίον πρέπει να διέπη την έννομον συναλλαγήν»¹⁰⁹.

III. Η αρχή προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης

Η αρχή προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης, ως θεμελιώδης δικαιοηθική αρχή, αποτυπώνεται στο σύνολο του αστικού δικαίου όπου ρυθμίζονται οι ιδιωτικές σχέσεις¹¹⁰. Παρά το γεγονός ότι η διατύπωση της αρχής στις νομοθετικές διατάξεις δεν είναι ξεκάθαρη, η παρουσία της γίνεται έντονα αντιληπτή μέσα από τη νομολογία και τις απαντήσεις της σε διάφορα θέματα. Συμβάλλει στη συγκεκριμενοποίηση των γενικών ρητρών, αλλά και στην πλήρωση των κενών, μέσω των κατευθυντήριων γραμμών που παρέχει στον εφαρμοστή του δικαίου¹¹¹. Στον ΑΚ η εν λόγω αρχή εκδηλώνεται σε διάφορες διατάξεις με ποικίλες μορφές (π.χ. ΑΚ 145, 153, 224,1036)¹¹² και «αποτελεί το δικαιολογητικό λόγο αρκετών ρυθμίσεών του»¹¹³.

Η αρχή προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης ενισχύει το αίσθημα δικαίου και προασπίζει την ασφάλεια των συναλλαγών. Αποτελεί έκφραση της αρχής

¹⁰⁸ Αγ. Κορνηλάκης, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Ιδιωτικό Δίκαιο (2004), σελ.12

¹⁰⁹ Δημ. Ζερδελής, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Εργατικό Δίκαιο (1992), σελ.22

¹¹⁰ Ευαγ. Νεζερίτη, Η Προστασία της Εμπιστοσύνης των Καλόπιστων Συναλλασσομένων (2016), σελ. 4

¹¹¹ Δημ. Ζερδελής, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Εργατικό Δίκαιο (1992), σελ.32 επ.

¹¹² Αγ. Κορνηλάκης, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Ιδιωτικό Δίκαιο (2004), σελ.14

¹¹³ Δημ. Ζερδελής, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Εργατικό Δίκαιο (1992), σελ.33

της συνεπούς συμπεριφοράς¹¹⁴ καθώς μέσω αυτής επιβάλλεται η προστασία του συμφέροντος του προσώπου, το οποίο πίστεψε και ενδεχομένως επένδυσε σε μία κατάσταση που θεώρησε παγιωμένη, λόγω της συμπεριφοράς ενός άλλου προσώπου. Δημιουργήθηκε δικαιολογημένα το αίσθημα της εμπιστοσύνης και η εντύπωση ότι το άλλο πρόσωπο θα τηρήσει τη συνεπή συμπεριφορά του. Για να υπάρξει όμως προστασία από το δίκαιο, δεν αρκεί μόνο το γεγονός ότι ένας συναλλασσόμενος πίστεψε και εμπιστεύτηκε κάποιον άλλο¹¹⁵. Θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να αποσαφηνίζεται ο δεσμός εμπιστοσύνης που συνδέει τους συναλλασσόμενους αλλά και ο λόγος για τον οποίο το δίκαιο θα πρέπει να παρέχει προστασία. Ο χαρακτηρισμός της εμπιστοσύνης ως δικαιολογημένης έγκειται τόσο στη «συνειδησιακή κατάσταση του ατόμου» όσο και στην «αντικειμενική κρίση του αντίστοιχου μέσου συνετού ανθρώπου»¹¹⁶.

Υποστηρίζεται επιπλέον η άποψη ότι η αρχή προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης, αποτελεί συγκεκριμενοποίηση της αρχής της καλής πίστης¹¹⁷, η οποία λειτουργεί ως νομικό της θεμέλιο, καθώς συνδέεται άμεσα με την επιείκεια ως γενική προτροπή για έντιμη και δίκαιη συμπεριφορά. Η αρχή της καλής πίστης είναι γενικότερη από την δικαιολογημένη εμπιστοσύνη, δεδομένου ότι από πλευράς περιεχομένου αποσκοπεί στη θέσπιση της υποχρέωσης των πολιτών να ρυθμίζουν τη συμπεριφορά τους κατά τέτοιο τρόπο ώστε να μη θίγονται ή βλάπτονται τα συμφέροντά τους¹¹⁸.

Στην περίπτωση της αποδυνάμωσης δικαιώματος της ΑΚ 281, δημιουργήθηκε στον οφειλέτη η δικαιολογημένη εμπιστοσύνη ότι ο δανειστής δεν πρόκειται να ασκήσει το δικαίωμά του¹¹⁹. Έτσι ο οφειλέτης προσαρμόστηκε στα δεδομένα, ρυθμίζοντας ανάλογα τη συμπεριφορά του. Σημαντικό είναι το γεγονός ότι στην έννοια της εμπιστοσύνης εντάσσονται όχι μόνο τυχόν έξοδα και δαπάνες, αλλά ακόμα και οποιαδήποτε δικαιοπραξία ή ενέργεια χωρίς χρηματικό αντίτιμο στην οποία προέβη ο οφειλέτης λόγω της πίστης του ότι η διαμορφωμένη από το δανειστή

¹¹⁴ Αγ. Κορνηλάκης, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Ιδιωτικό Δίκαιο (2004), σελ.13

¹¹⁵ Ελ. Βόγκλης, Η Απαγόρευση της Αντιφατικής Συμπεριφοράς στο Παράδειγμα του Εμπορικού Δικαίου και Ειδικά των Τραπεζικών Συμβάσεων, Αναμν. τόμος Λεωνίδα Γεωργακόπουλου Ι (2016), σελ.69

¹¹⁶ Αγ. Κορνηλάκης, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Ιδιωτικό Δίκαιο (2004), σελ.58

¹¹⁷ Ελ. Βόγκλης, Η Απαγόρευση της Αντιφατικής Συμπεριφοράς στο Παράδειγμα του Εμπορικού Δικαίου και Ειδικά των Τραπεζικών Συμβάσεων, Αναμν. τόμος Λεωνίδα Γεωργακόπουλου Ι (2016), σελ.68

¹¹⁸ Γεωργ. Διαμαντόπουλος, Η Αντιφατική Συμπεριφορά των Διαδίκων στην Πολιτική Δίκη (1996), σελ. 164

¹¹⁹ Δημ. Ζερδελής, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Εργατικό Δίκαιο (1992), σελ. 32

κατάσταση δεν θα αλλάξει¹²⁰. Η δικαιολογημένη εμπιστοσύνη δηλαδή ήταν αυτή που προκάλεσε την «συναλλακτική συμπεριφορά» του οφειλέτη.

Όσον αφορά τις έννομες συνέπειες σε περίπτωση παραβίασης της αρχής της εμπιστοσύνης, αυτές θα κριθούν από τη μετέπειτα συμπεριφορά του υπόχρεου¹²¹. Διακρίνονται λοιπόν δύο περιπτώσεις. Η πρώτη αφορά την υποχρέωση αποζημίωσης και την κατάσταση στην οποία θα βρισκόταν ο συναλλασσόμενος εάν δεν έδειχνε εμπιστοσύνη, ενώ η δεύτερη έγκειται στην κατάσταση που θα βρισκόταν ο συναλλασσόμενος εάν ο υπόχρεος με τη στάση του δεν είχε διαψεύσει την εμπιστοσύνη του¹²². Ωστόσο αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι ο συναλλασσόμενος δεν νομιμοποιείται να ακυρώσει τη συμβατική δέσμευση που ανέλαβε και να λειτουργήσει σαν αυτή να μην συνάφθηκε ποτέ. Στην περίπτωση δηλαδή που αντιληφθεί ότι εξαπατάται, δεν μπορεί παρά να αξιοποιήσει τα μέσα ενδοσυμβατικής προστασίας που του παρέχει ο νομοθέτης¹²³.

IV. Η απαγόρευση της αντιφατικής συμπεριφοράς

A. Στην ελληνική έννομη τάξη

Η απαγόρευση της αντιφατικής συμπεριφοράς (*venire contra factum proprium*), ως συγκεκριμενοποίηση της αρχής προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης και κατ' επέκταση της αρχής της καλής πίστης¹²⁴, αφορά την απαγόρευση στο δικαιούχο να ενεργεί κατά τρόπο αντίθετο στην προηγούμενη συμπεριφορά του. Κύριος στόχος της είναι να προστατεύσει την εύλογη εμπιστοσύνη, στις περιπτώσεις εκείνες που αυτή υπονομεύεται από την αντιφατική συμπεριφορά κάποιου μέρους¹²⁵. Το πραγματικό της εμπιστοσύνης είναι με λίγα λόγια η βασική εκείνη προϋπόθεση που θέτει σε λειτουργία την απαγόρευση της αντιφατικής συμπεριφοράς. Στο ερώτημα αν πρέπει ή όχι να προστατευτεί η εμπιστοσύνη, απάντηση δίνει η «ένταση

¹²⁰ Αγ. Κορνηλάκης, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Ιδιωτικό Δίκαιο (2004), σελ. 15 & 64

¹²¹ Αγ. Κορνηλάκης, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Ιδιωτικό Δίκαιο (2004), σελ. 65

¹²² Ελ. Βόγκλης, Η Απαγόρευση της Αντιφατικής Συμπεριφοράς στο Παράδειγμα του Εμπορικού Δικαίου και Ειδικά των Τραπεζικών Συμβάσεων, Αναμν. τόμος Λεωνίδα Γεωργακόπουλου Ι (2016), σελ. 76

¹²³ Ευαγ. Νεζερίτη, Η Προστασία της Εμπιστοσύνης των Καλόπιστων Συναλλασσομένων (2016), σελ. 169

¹²⁴ Αγ. Κορνηλάκης, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Ιδιωτικό Δίκαιο (2004), σελ. 16

¹²⁵ Ελ. Βόγκλης, Η Απαγόρευση της Αντιφατικής Συμπεριφοράς στο Παράδειγμα του Εμπορικού Δικαίου και Ειδικά των Τραπεζικών Συμβάσεων, Αναμν. τόμος Λεωνίδα Γεωργακόπουλου Ι (2016), σελ. 77

της αντίφασης» σε συνδυασμό με το «εύρος των διαθέσεων εμπιστοσύνης»¹²⁶, καθώς στην ελληνική έννομη τάξη η αντιφατική συμπεριφορά λειτουργεί ως στοιχείο του κινητού συστήματος της προστασίας της εμπιστοσύνης.

Πιο συγκεκριμένα, τα κοινά στοιχεία που συνθέτουν τα δύο παραπάνω συστήματα (της αρχής προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης και της απαγόρευσης της αντιφατικής συμπεριφοράς) είναι το πραγματικό της εμπιστοσύνης, η συμπεριφορά του άλλου μέρους που προκάλεσε την εμπιστοσύνη και η ανατροπή της ισχύουσας κατάστασης που είχε ως αποτέλεσμα δυσμενείς για τον προστατευόμενο συνέπειες. Ωστόσο, αξίζει στο σημείο αυτό να σημειώσουμε ότι για αρκετούς συγγραφείς περισσότερο καθοριστικός θεωρείται ο χαρακτηρισμός της εμπιστοσύνης ως εύλογης και όχι η αντιφατική συμπεριφορά, καθώς υποστηρίζουν πως αυτός ο χαρακτηρισμός είναι που θεμελιώνει το άξιο προστασίας της κατάστασης¹²⁷.

Σύμφωνα όμως με την αντίθετη άποψη, η απαγόρευση της αντιφατικής συμπεριφοράς δεν αποτελεί απλώς περίπτωση της αρχής της εμπιστοσύνης. Υπάρχει έντονη διαφοροποίηση μεταξύ τους η οποία έγκειται στην αντίφαση των δύο συμπεριφορών του δικαιούχου¹²⁸. Κρίσιμο δηλαδή δεν είναι τελικά το στοιχείο της εμπιστοσύνης, αλλά η αντίφαση μεταξύ της προγενέστερης και της μελλοντικής συμπεριφοράς του δικαιούχου.

Χαρακτηριστικό είναι εδώ το παράδειγμα κατά το οποίο «όταν η τράπεζα έχει ανεχθεί για ένα σημαντικό χρονικό διάστημα ορισμένη συμπεριφορά του πιστούχου, όπως είναι ιδίως η υπέρβαση του πιστωτικού ορίου της σύμβασης, με συνέπεια τη δημιουργία δικαιολογημένης εμπιστοσύνης με συγκεκριμένο περιεχόμενο (λ.χ. ότι η τράπεζα θα ανέχεται μικρές υπερβάσεις προς κάλυψη των βραχυπρόθεσμων αναγκών του πιστούχου σε κεφάλαια κίνησης), η καταγγελία της σύμβασης ενδέχεται να προσκρούει στην απαγόρευση της αντιφατικής συμπεριφοράς. Η καταγγελία όμως δεν θα είναι καταχρηστική, αν ασκηθεί αφού προηγουμένως η τράπεζα έχει προειδοποιήσει τον πιστόχο ότι η συμπεριφορά αυτή στο εξής δεν θα γίνεται ανεκτή»¹²⁹.

¹²⁶ Αγ. Κορνηλάκης, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Ιδιωτικό Δίκαιο (2004), σελ. 20

¹²⁷ Αγ. Κορνηλάκης, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Ιδιωτικό Δίκαιο (2004), σελ. 21

¹²⁸ Ελ. Βόγκλης, Η Απαγόρευση της Αντιφατικής Συμπεριφοράς στο Παράδειγμα του Εμπορικού Δικαίου και Ειδικά των Τραπεζικών Συμβάσεων, Αναμν. τόμος Λεωνίδα Γεωργακόπουλου Ι (2016), σελ. 79

¹²⁹ Απ. Γεωργιάδης, Η υποχρέωση Πίστης της Τράπεζας κατά την Πιστοδότηση Επιχειρήσεων που βρίσκονται σε Κρίση, Αναμν. τόμος Λεωνίδα Γεωργακόπουλου Ι (2016), σελ. 103 επ.

B. Στο αγγλο-αμερικανικό δίκαιο (Estoppel)

Στο Αγγλο-Αμερικάνικο δίκαιο η απαγόρευση της αντιφατικής συμπεριφοράς καθιερώθηκε πριν από την κωδικοποίηση του Ηπειρωτικού δικαίου και αποδόθηκε με τον όρο Estoppel¹³⁰. Σύμφωνα με την εν λόγω αρχή, «το πρόσωπο εμποδίζεται να επικαλεσθεί δικαιώματά του ή γενικά έννομη σχέση, όταν η επίκληση αυτή έρχεται σε αντίθεση με δήλωσή του ή πράξη του και με τα συμπεράσματα που συνάγει από αυτήν ένας λογικός παρατηρητής»¹³¹. Παρά το γεγονός ότι οι αρχές του Venire contra factum proprium και Estoppel είναι δυο διαφορετικές αρχές, γίνεται αντιληπτό ότι εκφράζουν τη μία και αυτή ιδέα της απαγόρευσης αντιφατικής συμπεριφοράς ως ιδιαίτερη έκφανση, απορρέουσα από την αρχή της καλής πίστης που ακτινοβολεί όχι μόνο στις σχέσεις ιδιωτικού δικαίου, αλλά και στις σχέσεις πολιτών με το κράτος. Αξιοσημείωτο είναι ότι υπάρχουν ελάχιστες αρχές που διασώθηκαν από γενεά σε γενεά κατά το πέρασμα από το Ρωμαϊκό δίκαιο στη σύγχρονη εποχή, και μία τέτοια αρχή είναι αυτή του Estoppel¹³².

Τρεις είναι οι μεγάλες ομάδες περιπτώσεων όπου συναντάται ο θεσμός του Estoppel στο αγγλοσαξονικό δίκαιο. Η πρώτη αφορά το Estoppel που απορρέει από το δεδικασμένο (estoppel by record). Στο αγγλοσαξονικό δίκαιο τα όρια του δεδικασμένου εκφράζονται ακριβώς μέσα από το estoppel, που εμφανίζεται ως αμυντικό δικαίωμα. Όποτε δηλαδή αυτά τα όρια συμπίπτουν, αναφύεται αυτό το νομικό κώλυμα¹³³. Το Estoppel που απορρέει από γραπτή πράξη (estoppel by deed) είναι η δεύτερη βασική ομάδα, η οποία έγκειται στην απαγόρευση των μερών να αποκλίνουν από αυτά που γραπτώς έχουν συμφωνήσει (conventional estoppel)¹³⁴. Το βασικό θεμελιώδες έρεισμα βρίσκεται στο επιχείρημα ότι αν δεν προσδώσουμε αυτή την δεσμευτικότητα στα γραπτώς συμφωνημένα κάλλιστα θα μπορεί κάποιος να επωφελείται τη μία στιγμή από κάποια δικαιώματα και να αποδεσμεύεται την άλλη στιγμή από τις συναρτώμενες με αυτά υποχρεώσεις με τις οποίες έχει δεσμευτεί

¹³⁰ Καλ. Μακρίδου-Γεωργ. Διαμαντόπουλος, Issues of Estoppel and Res judicata in Anglo-American and Greek Law (2013), σελ. 2

¹³¹ Δημ. Ζερδελής, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Εργατικό Δίκαιο (1992), σελ. 33

¹³² Καλ. Μακρίδου-Γεωργ. Διαμαντόπουλος, Issues of Estoppel and Res judicata in Anglo-American and Greek Law (2013), σελ. 2

¹³³ Καλ. Μακρίδου-Γεωργ. Διαμαντόπουλος, Issues of Estoppel and Res judicata in Anglo-American and Greek Law (2013), σελ. 7

¹³⁴ Καλ. Μακρίδου-Γεωργ. Διαμαντόπουλος, Issues of Estoppel and Res judicata in Anglo-American and Greek Law (2013), σελ. 9

γραφτως. Η τρίτη και τελευταία περίπτωση είναι το Estoppel που απορρέει από τη συμπεριφορά των μερών (estoppel by conduct)¹³⁵, προστατεύει το δικαίωμα προσδοκίας ενός κοινωνού του δικαίου, δικαίωμα που δημιουργήθηκε από προηγούμενη συμπεριφορά του άλλου μέρους.

V. Η αποδυνάμωση δικαιώματος ως έκφανση της αντιφατικής συμπεριφοράς

Ο θεσμός της αποδυνάμωσης δικαιώματος έχει τα θεμέλιά του στην αρχή απαγόρευσης της αντιφατικής συμπεριφοράς¹³⁶. Στην αποδυνάμωση δικαιώματος ο δικαιούχος με την καθυστερημένη και αιφνιδιαστική άσκηση δικαιώματος ανατρέπει την αρχική συμπεριφορά του με την οποία είχε δημιουργήσει στον οφειλέτη την εύλογη εντύπωση ότι δεν θα ασκήσει το δικαίωμα στο μέλλον. Επακόλουθα λοιπόν και ο οφειλέτης ρύθμισε ανάλογα τις κινήσεις του. Αυτός ακριβώς ο αιφνιδιασμός που προκαλεί ο δικαιούχος, είναι που συνιστά αναμφίβολα αντιφατική συμπεριφορά η οποία προσκρούει στην απαγόρευση του venire contra factum proprium. Επομένως η αποδυνάμωση δικαιώματος αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα της εν λόγω αρχής.

Το στοιχείο όμως εκείνο που διακρίνει την αποδυνάμωση δικαιώματος από την απαγόρευση της αντιφατικής συμπεριφοράς είναι ο χρόνος. Συγκεκριμένα στην απαγόρευση του venire contra factum proprium η πάροδος του χρόνου δεν έχει ιδιαίτερη σημασία, καθώς δεν είναι ο καθοριστικός εκείνος παράγοντας που «ενισχύει την αντίφαση»¹³⁷. Εδώ η προγενέστερη συμπεριφορά του δικαιούχου «η οποία προκάλεσε την εμπιστοσύνη του άλλου μέρους, συνίσταται σε θετικές πράξεις»¹³⁸. Στην αποδυνάμωση δικαιώματος αντίθετα, η συμπεριφορά του δικαιούχου συνίσταται στη σημασία που αποκτά η παράλειψη άσκησης του δικαιώματος με την πάροδο του χρόνου.

¹³⁵ Καλ. Μακρίδου-Γεωργ. Διαμαντόπουλος, Issues of Estoppel and Res judicata in Anglo-American and Greek Law (2013), σελ. 10

¹³⁶ Δημ. Ζερδελής, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Εργατικό Δίκαιο (1992), σελ. 10

¹³⁷ Ελ. Βόγκλης, Η Απαγόρευση της Αντιφατικής Συμπεριφοράς στο Παράδειγμα του Εμπορικού Δικαίου και Ειδικά των Τραπεζικών Συμβάσεων, Αναμν. τόμος Λεωνίδα Γεωργακόπουλου Ι (2016), σελ. 86

¹³⁸ Δημ. Ζερδελής, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Εργατικό Δίκαιο (1992), σελ. 27

Κεφάλαιο 3^ο

Αντιμετώπιση του θεσμού από τη νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων

I. Η θέση και η εξέλιξη της νομολογίας της αποδυνάμωσης δικαιώματος

Τα δικαστήριά μας εντάσσουν την αποδυνάμωση δικαιώματος στην ΑΚ 281. Η ελληνική νομολογία πέρασε από διάφορα στάδια προτού καταλήξει στα κριτήρια εκείνα με βάση τα οποία θα θεωρείται αποδυναμωμένη η άσκηση ενός δικαιώματος. Είναι πλέον σαφές τόσο από τη θεωρία όσο και από τη νομολογία ότι η αδράνεια του δικαιούχου δεν αποδυναμώνει το δικαίωμα εάν δεν συντρέχουν και οι άλλες προϋποθέσεις που αναπτύχθηκαν παραπάνω¹³⁹.

Οι πρώτες αποφάσεις του Αρείου Πάγου δεν χρησιμοποιούσαν ρητά τον όρο «αποδυνάμωση» και φαίνεται πως ήταν προσηλωμένες αποκλειστικά και μόνο στο στοιχείο της αδράνειας του δικαιούχου, την οποία εσφαλμένα ταύτιζαν με το στοιχείο του χρόνου. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι ΑΠ 408/1948 και ΑΠ 526/1949. Στην πρώτη αρεοπαγίτική απόφαση εκφράζεται η άποψη ότι η μακρά αδράνεια του δικαιούχου να ασκήσει το δικαίωμά του, δεν αποτελεί από μόνη της κατάχρηση δικαιώματος αν δεν συντρέχουν και άλλοι λόγοι, χωρίς όμως οι τελευταίοι να αποσαφηνίζονται¹⁴⁰. Αναφέρει συγκεκριμένα ότι «επειδή η επί μακρόν μη άσκησης δικαιώματος, καθ' εαυτήν και άνευ συνδρομής ετέρων περιστατικών, περιαγόντων την άσκηση του δικαιώματος εις αντίθεσιν προς την καλήν πίστιν δεν θεμελιού νόμω ένστασιν καταχρηστικής ασκήσεως αυτού εκ του άρθρου 281 του Αστικού Κώδικος»¹⁴¹. Αντίστοιχα η ΑΠ 526/1949 αναφέρεται στο θεσμό της αποδυνάμωσης δικαιώματος, χωρίς ωστόσο να τον ονοματίζει, και επιδιώκει να περιορίσει την άσκηση του απόλυτου δικαιώματος της κυριότητας, φωτίζοντας έτσι το στοιχείο της αδράνειας του δικαιούχου αλλά και αυτό της πεποίθησης του υπόχρεου λόγω της συμπεριφοράς του δικαιούχου¹⁴². Σημειώνεται στην εν λόγω απόφαση ότι «διά της ίδιας αυτής συμπεριφοράς η ενάγουσα εδημιούργησε την

¹³⁹ Γεωργ. Μαυρομαμάτης, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος, ΑΡΜ 2003.12, σελ. 1871

¹⁴⁰ Αγ. Κορνηλάκης, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Ιδιωτικό Δίκαιο (2004), σελ. 73

¹⁴¹ Δημ. Ζερδελής, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Εργατικό Δίκαιο (1992), σελ. 7

¹⁴² Αγ. Κορνηλάκης, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Ιδιωτικό Δίκαιο (2004), σελ. 73

πεποιθήσιν ότι δεν θ' ασκήση εφεξής το δίκαιον τούτο, ώστε να προβή η αναιρεσείουσα εις βελτιώσεις υπερβαινούσας την αξίαν του διεκδικουμένου, επιχειρούσα δε μετά ενδεκαετίαν όλην την επιδίωξιν αυτού, εφ' όσον, η συμπεριφορά της εκείνη, κρινομένη ως απαιτεί η καλή πίστις και η συναλλακτική ευθύτης, εδικοιολόγει πράγματι το συμπέρασμα περί της εφεξής μη ασκήσεως του δικαιώματος»¹⁴³.

Ακολούθησε πλήθος δικαστικών αποφάσεων που τονίζουν πως μόνη η αδράνεια του δικαιούχου δεν αρκεί για να θεμελιώσει την αποδυνάμωση δικαιώματος¹⁴⁴. Το Ανώτατο Δικαστήριο αναγκάστηκε για τα επόμενα χρόνια να επαναλάβει τη θέση αυτή, καθώς το θέμα ερχόταν στο προσκήνιο ξανά και ξανά¹⁴⁵. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι το διάστημα εκείνο παρατηρήθηκαν έντονες αντιθέσεις στις δικαστικές αποφάσεις. Η νομολογία δηλαδή, θέλοντας να αποσαφηνίσει με ακρίβεια τα στοιχεία εκείνα που θεμελιώνουν την αποδυνάμωση ενός δικαιώματος, εξέφραζε την άποψη ότι για να επέλθει η αποδυνάμωση δικαιώματος αρκεί η αδράνεια του δικαιούχου και η πεποίθηση του υπόχρεου για μη άσκηση του δικαιώματος¹⁴⁶, θέση που επικρίθηκε από την πλειοψηφία των δικαστικών αποφάσεων¹⁴⁷.

Από το σημείο αυτό και μετά, ξεκινά μία προσπάθεια να συγκεκριμενοποιηθούν τα στοιχεία εκείνα που είναι αξιολογικά ικανά να οδηγήσουν στην κατάφαση της αποδυνάμωσης. Σημαντικό μέρος της νομολογίας αναφέρθηκε στα γενικά κριτήρια του άρθρου 281 ΑΚ επισημαίνοντας ότι η ανατροπή της δημιουργηθείσας πραγματικής κατάστασης θα πρέπει να υπερβαίνει τα όρια της καλής πίστης, των χρηστών ηθών και του οικονομικού και κοινωνικού σκοπού του δικαιώματος¹⁴⁸. Ακολουθούν αποφάσεις που αναφέρονται σε κριτήρια όπως οι «επαχθείς συνέπειες», η «ζημία», οι «δυσβάστακτες συνέπειες», οι «αφόρητες συνέπειες» ή η «εξαιρετικά δυσμενής κατάσταση»¹⁴⁹, χωρίς ωστόσο να μεταβαίνουν σε επιπλέον συγκεκριμενοποίηση ή συσχέτιση των στοιχείων αυτών με κάποιο άλλο. Αξίζει στο σημείο αυτό να αναφερθούμε στην ΑΠ 842/1996 η οποία κατά τον Άγγελο

¹⁴³ Δημ. Ζερδελής, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Εργατικό Δίκαιο (1992), σελ. 6

¹⁴⁴ Χ. Μπαϊλάκης, Η εκ του Άρθρου 281 ΑΚ Ένστασις και η Νομολογία της, ΝοΒ 1982.30, σελ. 137

¹⁴⁵ Αγ. Κορνηλάκης, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Ιδιωτικό Δίκαιο (2004), σελ. 74

¹⁴⁶ Γεωργ. Σιάμκουρης, Καταχρηστική Άσκηση Δικαιώματος Ερμηνεία-Νομολογία (1994), σελ. 236

¹⁴⁷ Βλ. κατά τον Γεωργ. Σιάμκουρη σελ. 236 τις παρακάτω αποφάσεις: ΑΠ 628/79, ΑΠ 318/82, ΑΠ 825/88

¹⁴⁸ Βλ. κατά τον Κορνηλάκη σελ. 75 την απόφαση ΑΠ 442/1971, και κατά τον Μπαϊλάκη σελ. 137 τις παρακάτω αποφάσεις: ΑΠ 921/79, ΑΠ 798/80

¹⁴⁹ Βλ. κατά τον Κορνηλάκη σελ. 76 τις παρακάτω αποφάσεις: ΑΠ 25/1970, ΑΠ 15/1977, ΑΠ 326/1979, ΑΠ 436/1980, ΑΠ 483/1969, ΑΠ 1032/1976, ΑΠ 938/1973

Κορνηλάκη αποτελεί «μνημείο αντιφατικότητας»¹⁵⁰, καθώς το ανώτατο δικαστήριο ενώ αρχικά υποστήριξε ότι προϋπόθεση για την αποδυνάμωση δικαιώματος αποτελούν οι «επαχθείς συνέπειες» για τον υπόχρεο, στη συνέχεια διατύπωσε την άποψη ότι δεν είναι αναγκαίο να είναι «αφόρητες», αλλά απλώς «δυσμενείς», και κατέληξε στην απόρριψη της ένστασης αποδυνάμωσης λόγω απουσίας «δυσβάστακτων» πλέον συνεπειών.

II. Η προσέγγιση των προϋποθέσεων της αποδυνάμωσης δικαιώματος από τη νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων

Στην αποδυνάμωση δικαιώματος ο δικαιούχος αδράνησε για μακρό χρονικό διάστημα να ασκήσει το δικαίωμά του, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί στον υπόχρεο η εύλογη πεποίθηση ότι δε θα ασκήσει το δικαίωμά του ο πρώτος, αλλά και να παγιωθεί μία κατάσταση αντίθετη προς το ασκούμενο δικαίωμα, η ανατροπή της οποίας θα δημιουργήσει επαχθείς συνέπειες στον υπόχρεο¹⁵¹. Οι αποφάσεις του Αρείου Πάγου σχετικά με τις περιπτώσεις αποδυνάμωσης δικαιώματος, αναφέρονται, άλλες φορές πιο γενικά και άλλες πιο εξειδικευμένα, στις γενικές προϋποθέσεις εφαρμογής της 281 ΑΚ¹⁵². Συγκεκριμένα η υπ' αριθμ. 17/1995 απόφαση της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου αναφερόμενη στην Πανελλήνια Σκοπευτική Εταιρία που αξίωνε από τον ΟΣΚ το υπόλοιπο τμήματος πωληθείσας έκτασης, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι τα εκτεθέντα περιστατικά δεν αρκούν για να καταστήσουν καταχρηστική την άσκηση του δικαιώματος της Εταιρίας και συνεπώς δεν αρκούν για την εφαρμογή της 281 ΑΚ, σημειώνοντας στο σκεπτικό της ότι «..θα πρέπει η προφανής υπέρβαση των ορίων που επιβάλλουν η καλή πίστη ή τα χρηστά ήθη ή ο οικονομικός ή κοινωνικός σκοπός του δικαιώματος να προκύπτει από την προηγηθείσα συμπεριφορά του δικαιούχου ή από την πραγματική κατάσταση που δημιουργήθηκε ή τις περιστάσεις που μεσολάβησαν ή από άλλα περιστατικά, τα οποία χωρίς κατά νόμο να εμποδίζουν τη γέννηση ή να επάγονται την απόσβεση του

¹⁵⁰ Αγ. Κορνηλάκης, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Ιδιωτικό Δίκαιο (2004), σελ. 77

¹⁵¹ Νικ. Τσάκος, Η Ένσταση της Καταχρηστικής Ασκήσεως του Δικαιώματος, ΑΡΜ 1986.4, σελ. 302

¹⁵² Ρ. Λιώση, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στη Νομολογία του Αρείου Πάγου, ΝοΒ 2003.51, σελ. 236

δικαιώματος, καθιστούν μη ανεκτή την άσκησή του, κατά τις περί δικαίου και ηθικής αντιλήψεις του μέσου κοινωνικού ανθρώπου»¹⁵³.

Εξειδικεύοντας τις γενικές προϋποθέσεις της 281 ΑΚ, το ανώτατο δικαστήριο κάνει σε πληθώρα αποφάσεων ιδιαίτερη μνεία στο στοιχείο του χρόνου, το οποίο συνδυάζεται με την αδράνεια του δικαιούχου στην περίπτωση της αποδυνάμωσης δικαιώματος, αλλά και στο στοιχείο των ειδικών συνθηκών και περιστάσεων. Στην πρόσφατη ΑΠ 143/2016¹⁵⁴ ο Άρειος Πάγος κινήθηκε στο ίδιο πνεύμα με τη ΟΛΑΠ 17/1995, συμπληρώνοντας όμως τα εξής: «Απαιτείται δηλαδή, για να χαρακτηριστεί καταχρηστική η άσκηση του δικαιώματος, να έχει δημιουργηθεί στον υπόχρεο, από τη συμπεριφορά του δικαιούχου, σε συνάρτηση και με εκείνη του υπόχρεου και μάλιστα ευλόγως, η πεποίθηση ότι ο δικαιούχος δεν πρόκειται να ασκήσει το δικαίωμά του. Απαιτείται ακόμη οι πράξεις του υπόχρεου και η υπ' αυτού δημιουργηθείσα κατάσταση, επαγόμενη ιδιαιτέρως επαχθείς για τον υπόχρεο επιπτώσεις, να τελούν σε αιτιώδη σύνδεσμο με την προηγηθείσα συμπεριφορά του δικαιούχου. Μόνη η μακροχρόνια αδράνεια του δικαιούχου και όταν ακόμη δημιούργησε την εύλογη πεποίθηση στον υπόχρεο ότι δεν υπάρχει το δικαίωμα ή ότι δεν πρόκειται αυτό να ασκηθεί, δεν αρκεί για να καταστήσει καταχρηστική την μεταγενέστερη άσκηση αυτού, αλλά απαιτείται να συντρέχουν, προσθέτως, ειδικές συνθήκες και περιστάσεις, προερχόμενες, κυρίως, από την προηγηθείσα συμπεριφορά του δικαιούχου και του υπόχρεου, ενόψει των οποίων και της αδράνειας του δικαιούχου, η επακολουθούσα άσκηση του δικαιώματος, τείνουσα στην ανατροπή της διαμορφωθείσας καταστάσεως υπό τις ανωτέρω ειδικές συνθήκες και διατηρηθείσας για αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα, να εξέρχεται των υπό της ανωτέρω διατάξεως διαγραφομένων ορίων. Η ειρημένη δε αδράνεια του δικαιούχου, που δεν είναι απαραίτητο να προκαλεί αφόρητες ή δυσβάστακτες για τον υπόχρεο συνέπειες, αρκεί και η επέλευση δυσμενών απλώς για τα συμφέροντά του επιπτώσεων, πρέπει να υφίσταται επί μακρό χρονικό διάστημα, πλην ελάσσονα του διά την παραγραφή του δικαιώματος υπό του νόμου προβλεπομένου, από τότε που ο δικαιούχος μπορούσε να ασκήσει το δικαίωμά του».

Αναφορικά λοιπόν με τις προϋποθέσεις της αποδυνάμωσης δικαιώματος, παρατηρείται στην προηγούμενη απόφαση, ότι η απλή αδράνεια του δικαιούχου,

¹⁵³ ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· Βλ. ακόμη κατά την Λιώση σελ. 236 επ. τις παρακάτω αποφάσεις: ΑΠ 568/1999, ΑΠ 180/2001, ΑΠ 381/2001

¹⁵⁴ ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

ακόμη και αν δημιούργησε στον οφειλέτη την πεποίθηση ότι ο δικαιούχος δεν θα ασκήσει ποτέ πλέον το δικαίωμά του, δεν καθιστά την επακολουθούσα άσκηση του καταχρηστική, εκτός αν συνοδεύεται από ειδικές συνθήκες και περιστάσεις. Ομοίως στην ΑΠ 96/2009¹⁵⁵ που αναίρεσε εν μέρει την ΕφΑθ 3260/2007, «κρίθηκε ουσιαστικά αβάσιμη η ένσταση καταχρηστικής άσκησης του δικαιώματος εκ μέρους της αναιρεσίβλητης, καθώς η αναιρεσείουσα προέβαλε ότι η άσκηση του σχετικού διακαιώματός της μετά το πέρας της σύμβασης έχει αποδυναμώσει αυτό, γιατί επί μακρόν αποδέχτηκε έμπρακτα τους σχετικούς όρους και σε κάθε περίπτωση η άσκηση του αυτή υπερβαίνει προφανώς τα επιβαλλόμενα από την καλή πίστη, τα χρηστά συναλλακτικά ήθη και τον οικονομικό και κοινωνικό σκοπό του δικαιώματος της αναιρεσίβλητης κατ' άρθρο 281 ΑΚ», αιτιολογώντας πως «μόνη η μακροχρόνια αδράνεια της αναιρεσίβλητης να αξιώσει το δικαίωμά της δεν αρκεί για να θεωρηθεί καταχρηστική η μεταγενέστερη άσκηση του, αλλά απαιτείται να συντρέχουν και άλλες ειδικές περιστάσεις»¹⁵⁶. Όσον αφορά λοιπόν το στοιχείο του χρόνου, καθίσταται πλέον σαφές ότι συναξιολογείται με τις υπόλοιπες προϋποθέσεις της αποδυνάμωσης δικαιώματος και συγκεκριμένα με την αδράνεια του δικαιούχου¹⁵⁷. Μεταξύ του στοιχείου του χρόνου και των ειδικών συνθηκών και περιστάσεων υπάρχει η εξής αλληλεξάρτηση και αλληλεπίδραση: «όσο μεγαλύτερη ένταση και βαρύτητα εμφανίζουν οι ειδικές συνθήκες που συνοδεύουν την αδράνεια του δικαιούχου, τόσο μικρότερο μπορεί να είναι το κρίσιμο για την αποδυνάμωση χρονικό διάστημα και αντίστροφα, όσο μεγαλύτερος είναι χρόνος αδράνειας του δικαιούχου, τόσο περισσότερο μειώνονται οι απαιτήσεις ως προς τη βαρύτητα των άλλων στοιχείων, χωρίς βέβαια αυτό να σημαίνει ότι ο δικαστής μπορεί να αρκестεί μόνο στην πάροδο ενός μεγάλου χρονικού διαστήματος και να μην αξιώσει επιπρόσθετα τη συνδρομή εταίρων κρίσιμων περιστατικών»¹⁵⁸. «Σε ελάχιστες περιπτώσεις αποκτά το στοιχείο του χρόνου βαρύνουσα σημασία για την απόφαση»¹⁵⁹.

¹⁵⁵ Νικ. Σιάμκουρης, Η Καταχρηστική Άσκηση Δικαιώματος στην Πράξη (2009), σελ. 445

¹⁵⁶ Βλ. ομοίως ΑΠ 198/2015, ΤΝΠ ΔΣΑ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ· ΑΠ 151/2016, ΑΠ 174/2016 & ΑΠ 249/2016, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· κατά τον Γεωργ. Σιάμκουρη σελ. 236 τις παρακάτω αποφάσεις: ΑΠ 628/1979, ΑΠ 318/1982, ΑΠ 825/1988· κατά τον Νικ. Σιάμκουρη σελ. 452 επ. τις παρακάτω αποφάσεις: ΑΠ 207/2009, ΑΠ 265/2009, ΑΠ 319/2009

¹⁵⁷ Νικ. Λεμπέσης, Η Σημασία του Χρόνου κατά την έννοια της Καταχρηστικής Ασκήσεως Δικαιώματος, ΕλλΔνη 1978.19, σελ. 425

¹⁵⁸ Δημ. Ζερδελής, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Εργατικό Δίκαιο (1992), σελ. 56 επ.

¹⁵⁹ Αγ. Κορνηλάκης, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Ιδιωτικό Δίκαιο (2004), σελ. 78

Όσον αφορά το στοιχείο των ειδικών συνθηκών και περιστάσεων στην ΑΠ 143/2016 γίνεται λόγος αφενός μεν για τη δημιουργία στον υπόχρεο της εύλογης πεποίθησης ότι ο δικαιούχος δεν πρόκειται να ασκήσει το δικαίωμά του, αφετέρου δε για την επέλευση δυσμενών για τα συμφέροντα του υπόχρεου επιπτώσεων. Στην ΑΠ 265/2000¹⁶⁰ απορρίφθηκε η από 23 Σεπτεμβρίου 1998 αίτηση του Α.Δ. για αναίρεση της υπ' αριθ. 2346/1998 αποφάσεως του Εφετείου Θεσσαλονίκης, καθώς η επί μακρό χρόνο μη άσκηση του δικαιώματος δεν αρκούσε για να θεωρηθεί ότι η μετέπειτα άσκησή του αντίκειται στα κριτήρια του εν λόγω άρθρου, αλλά έπρεπε επιπροσθέτως να συντρέχουν και άλλα περιστατικά αναγόμενα στην συμπεριφορά του ασκούντος, όσο και του αποκρούοντος το δικαίωμα, ώστε ευλόγως να έχει δημιουργηθεί στον τελευταίο η πεποίθηση ότι δεν πρόκειται τούτο να ασκηθεί. Αναφέρεται στην απόφαση ότι «επειδή κατά την έννοια του άρθρου 281 Α.Κ., μόνο η επί μακρό χρόνο μη άσκηση του δικαιώματος δεν αρκεί για να θεωρηθεί ότι η μετέπειτα άσκησή του αντίκειται στα κριτήρια του εν λόγω άρθρου, αλλά πρέπει επιπροσθέτως να συντρέχουν και άλλα περιστατικά αναγόμενα στην συμπεριφορά του ασκούντος, όσο και του αποκρούοντος το δικαίωμα, ώστε ευλόγως να έχει δημιουργηθεί στον τελευταίο η πεποίθηση ότι δεν πρόκειται τούτο να ασκηθεί. Στην προκειμένη περίπτωση το Εφετείο δέχθηκε ότι η άσκηση της αγωγής χωρίς προηγούμενη επί πενταετία ενόχληση του εναγόμενου και μη αναγραφή στο παραστατικό της αιτίας δόσεως των χρημάτων δεν την καθιστούν καταχρηστική και με βάση τα δεκτά γενόμενα αυτά περιστατικά, απέρριψε το σχετικό λόγο εφέσεως. Με την κρίση του αυτή το Εφετείο δεν παραβίασε ευθέως ή εκ πλαγίου την παραπάνω εφαρμοσθείσα διάταξη αφού μόνα τα ως άνω πραγματικά περιστατικά δεν καθιστούν την άσκηση από την ενάγουσα του δικαιώματος της προφανώς αντίθετη προς την καλή πίστη ή τα χρηστά ήθη ή τον κοινωνικό ή οικονομικό σκοπό τούτου». Χαρακτηριστικές είναι επίσης κατά τον Άγγελο Κορνηλάκη οι ΑΠ 326/1973 και ΑΠ 824/1988 όπου αντίστοιχα με την ΑΠ 265/2000 δεν υπήρχαν και εδώ ενέργειες του δικαιούχου που να μπορούν να στηρίξουν το στοιχείο της εύλογης πεποίθησης, με αποτέλεσμα να απορριφθεί η ένσταση της αποδυνάμωσης¹⁶¹.

Στην ΑΠ 143/2016, γίνεται μνεία στην τελευταία προϋπόθεση της αποδυνάμωσης δικαιώματος, που δεν είναι άλλη από τις «δυσμενείς» συνέπειες στον υπόχρεο ύστερα από μεταβολή της στάσης του δικαιούχου. Η προϋπόθεση αυτή, που

¹⁶⁰ ΤΝΠ ΔΣΑ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ

¹⁶¹ Αγ. Κορνηλάκης, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Ιδιωτικό Δίκαιο (2004), σελ. 60

αναφέρεται στην πλειοψηφία των αποφάσεων του Αρείου Πάγου¹⁶² όπου κατά την κρατούσα άποψη γίνεται λόγος άλλοτε για «επαχθείς» ή «δυσμενείς» επιπτώσεις και άλλοτε για «αφόρητες» ή «δυσβάστακτες» ή «ιδιαίτερα επαχθείς» συνέπειες¹⁶³, απασχόλησε ιδιαίτερα τόσο τη θεωρία όσο και τη νομολογία. Ο Ιωάννης Πιτσιρίκος μάλιστα, χαρακτηρίζει το κριτήριο των αφόρητα δυσμενών-επαχθών συνεπειών «περιοριστικό αλλά και ανασφαλές» αιτιολογώντας πως «τα όρια ανάμεσα στην απλή και στην αφόρητη επάχθεια είναι δυσδιάκριτα και πάντως δεν διαφοροποιούν το γεγονός της επελθούσης μεταβολής της υπαρξιακής καταστάσεως του καθού η άσκηση του δικαιώματος»¹⁶⁴. Αναφέρει ακόμη πως «ορθά η νομολογία μας αρκείται ενίοτε στην επίκληση της ανατροπής μίας διαμορφωθείσης-μετά την πάροδο μακρού χρονικού διαστήματος- καταστάσεως ως δυσμενούς για τον οφειλέτη, περιστάσεως ή στην πρόκληση έντονης εντύπωσης αδικίας από τις προξενηθείσες επαχθείς συνέπειες»¹⁶⁵.

Έτσι, διευκρινίζεται και στην ανωτέρω πρόσφατη αρεοπαγίτικη απόφαση (ΑΠ 143/2016) ότι δεν είναι απαραίτητο από την ανατροπή της παγιωμένης κατάστασης να επέλθουν αφόρητες ή δυσβάστακτες συνέπειες για τον υπόχρεο, αλλά αρκούν οι δυσμενείς επιπτώσεις για τα συμφέροντά του. Ομοίως στην απόφαση της Ολομέλειας 10/2012¹⁶⁶ φαίνεται αντίστοιχα ότι «Η ειρημένη δε αδράνεια του δικαιούχου, που δεν είναι απαραίτητο να προκαλεί αφόρητες ή δυσβάστακτες για τον υπόχρεο συνέπειες, αρκούσης της επελεύσεως δυσμενών απλώς για τα συμφέροντά του επιπτώσεων, πρέπει να υφίσταται επί μακρό χρονικό διάστημα, πλην ελάσσονα του διά την παραγραφή του δικαιώματος υπό του νόμου προβλεπομένου, από τότε που ο δικαιούχος μπορούσε να ασκήσει το δικαίωμά του. Το δε ζήτημα αν οι συνέπειες που συνεπάγεται η άσκηση του δικαιώματος είναι επαχθείς για τον υπόχρεο πρέπει να αντιμετωπίζεται και σε συνάρτηση με τις αντίστοιχες συνέπειες που μπορεί να επέλθουν εις βάρος του δικαιούχου από την παρακώλυση της ασκήσεως του δικαιώματός του. Στην περίπτωση αυτή η άσκηση του δικαιώματος μπορεί να καταστεί μη ανεκτή κατά την καλή πίστη και τα χρηστά ήθη και συνεπώς

¹⁶² Ρ. Λιώση, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στη Νομολογία του Αρείου Πάγου, ΝοΒ 2003.51, σελ. 238

¹⁶³ Βλ. ΑΠ 922/1998, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 180/2001, ΕΕργΔ 2002, σελ. 863· ΑΠ 381/2001, ΤΝΠ ΔΣΑ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ· ΑΠ 460/2009, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 517/2007, ΤΝΠ ΔΣΑ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ

¹⁶⁴ Ιωαν. Πιτσιρίκος, Μελέτες Ιδιωτικού Δικαίου (2014), σελ. 141

¹⁶⁵ Ιωαν. Πιτσιρίκος, Μελέτες Ιδιωτικού Δικαίου (2014), σελ. 141 επ.

¹⁶⁶ ΤΝΠ ΔΣΑ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ

καταχρηστική και απαγορευμένη»¹⁶⁷. Από τη νομολογία γίνεται εδώ σαφές ότι για την ορθή αξιολόγηση της έντασης των συνεπειών απαραίτητη προϋπόθεση είναι τόσο η «ακριβής περιγραφή» των συνεπειών όσο και η ακριβής περιγραφή της «γενικότερης κατάστασης» του υπόχρεου¹⁶⁸. Για το λόγο αυτό, σημαντικό είναι να καθορίζονται οι «διαθέσεις εμπιστοσύνης» αλλά και η οικονομική έκταση των συνεπειών σε σχέση πάντα με την οικονομική κατάσταση του υπόχρεου¹⁶⁹.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί επίσης εδώ, η ΑΠ 256/1999¹⁷⁰ που αναίρεσε την υπ' αριθ. 6483/1996 απόφαση του Εφετείου Αθηνών αιτιολογώντας πως «Μόνη η μακροχρόνια αδράνεια του δικαιούχου - εργαζομένου να ασκήσει το δικαίωμά του για διεκδίκηση αξιώσεων του από την εργασιακή του σχέση, όπως λ.χ. αξιώσεις για οφειλόμενες αποδοχές, δεν καθιστά καταχρηστική την άσκησή του, εάν συνοδεύεται από ειδικές περιστάσεις, εξ αιτίας των οποίων η ικανοποίηση του εργασιακού δικαιώματος θα προκαλέσει τόσο δυσβάστακτες συνέπειες για τον εργοδότη, ώστε προς αποτροπή τους να κρίνεται ότι επιβάλλεται η μη άσκηση του αξιούμενου δικαιώματος. Κρίση ότι η εκ μέρους εργαζομένου της ΟΑ, προσληφθέντος αρχικώς ως χειριστή αεροσκαφών και εν συνεχεία, λόγω του ότι είχε υποστεί έμφραγμα του μυοκαρδίου, ως υπαλλήλου εδάφους και δη ως προϊσταμένου διοικητικών υπηρεσιών της σχολής εκπαιδύσεως χειριστών αεροσκαφών και ως εκπαιδευτού, διεκδίκηση μισθολογικών διαφορών, λόγω του ότι του καταβάλλοντο μειωμένες εν σχέση προς τις νόμιμες αποδοχές, δεν ήταν καταχρηστική εκ μόνου του γεγονότος ότι αυτός ανέχθηκε και μάλιστα για μικρό χρονικό διάστημα την καταβολή των μειωμένων αποδοχών του και του ότι η τυχόν καταβολή τους σε αυτόν θα προκαλέσει δυσχέρειες στην εφαρμογή του εξυγιαντικού προγράμματος της εταιρείας, την στιγμή κατά την οποία το επιβληθέν και νομοθετικώς πάγωμα των αποδοχών των εργαζομένων της δεν αφορά στην καταβολή δεδουλευμένων αποδοχών».

¹⁶⁷ Βλ. ομοίως ΟΛΑΠ 62/1990, ΝοΒ 1991, σελ. 389· ΟΛΑΠ 17/1995, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΟΛΑΠ 8/2001, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 321/2002, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

¹⁶⁸ Αγ. Κορνηλάκης, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Ιδιωτικό Δίκαιο (2004), σελ. 111

¹⁶⁹ Βλ. κατά τον Κορνηλάκη σελ. 111 τις παρακάτω αποφάσεις: ΑΠ 752/1995, ΑΠ 37/1992, ΑΠ 1068/1981

¹⁷⁰ ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

III. Νομολογιακά παραδείγματα των συνηθέστερων περιπτώσεων αποδυνάμωσης δικαιώματος

Σύμφωνα με τη νομολογία, διακρίνονται τρεις ομάδες περιστατικών ικανές να οδηγήσουν σε αποδυνάμωση δικαιώματος: περιπτώσεις από κυριότητα, από παροχή εργασίας και από παράλειψη προαγωγής¹⁷¹.

Στην πρώτη μεγάλη κατηγορία, η νομολογία παρουσίασε κατά σειρά ετών, πλήθος ζητημάτων αποδυνάμωσης δικαιώματος από συμβάσεις μίσθωσης και συμβάσεις πώλησης¹⁷². Ο Άρειος Πάγος «δέχθηκε ότι καταχρηστικά ασκείται η αξίωση εκτέλεσης προσυμφώνου πωλήσεως ακινήτων έναντι του συμφωνηθέντος τιμήματος μετά την πάροδο μακρού χρονικού διαστήματος, κατά τη διάρκεια του οποίου σημειώθηκε σημαντική αύξηση της αξίας των ακινήτων. Για τη σχετική εκτίμηση λαμβάνεται υπόψη το σύνολο των περιστάσεων. Μόνη η πάροδος μεγάλου χρονικού διαστήματος δεν αρκεί»¹⁷³. Στην ΑΠ 573/1996¹⁷⁴ το δικαστήριο έκρινε πως μόνη η βραδεία από τον εκμισθωτή άσκηση του δικαιώματός του για την καταβολή των καθυστερουμένων μισθωμάτων δεν καθιστά την αγωγή του κατά του μισθωτή καταχρηστική. Τόνισε μάλιστα πως «Για την εφαρμογή της διάταξης του άρθρου 281 ΑΚ δεν αρκεί μόνο η μη άσκηση του δικαιώματος για πολύ χρόνο από το δικαιούχο, αλλά απαιτείται η συνδρομή και άλλων περιστατικών από τα οποία να προκύπτει ότι ο δικαιούχος δημιούργησε με τη συμπεριφορά του την εύλογη πεποίθηση στον υπόχρεο ότι δε θέλει να ασκήσει πλέον το δικαίωμά του, ώστε η παρά ταύτα άσκησή του, η οποία τείνει σε ανατροπή μιας κατάστασης που δημιουργήθηκε κάτω από ορισμένες συνθήκες και διατηρήθηκε για πολύ χρόνο, συνεπάγεται προφανώς στην καλή πίστη, τα χρηστά ήθη και τον κοινωνικό ή οικονομικό σκοπό του δικαιώματος».

Ακόμα μία περίπτωση είναι η ΑΠ 1073/1997¹⁷⁵ που αφορούσε την απαλλοτρίωση κάποιων εκτάσεων. Εδώ το ανώτατο δικαστήριο απέρριψε την ένσταση αποδυνάμωσης τόσο λόγω της απουσίας του κριτηρίου της εύλογης εμπιστοσύνης, όσο και λόγω έλλειψης επαχθών συνεπειών για τους υπόχρεους. Άλλο

¹⁷¹ Αγ. Κορνηλάκης, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Ιδιωτικό Δίκαιο (2004), σελ. 78

¹⁷² Βλ. κατά τον Κορνηλάκη σελ. 79 επ. τις παρακάτω αποφάσεις: ΑΠ 1531/1981, ΑΠ 1730/1980, ΑΠ 907/1982, ΟΛΑΠ 1407/1984, ΟΛΑΠ 2101/1984, ΑΠ 940/1986, ΑΠ 1028/1986, ΟΛΑΠ 62/1990, ΟΛΑΠ 4/1991

¹⁷³ Απ. Γεωργιάδης, Η Νομολογιακή Εφαρμογή του Άρθρου 281 ΑΚ στο Ενοχικό Δίκαιο, ΑΡΜ 1998.5, σελ. 528

¹⁷⁴ ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

¹⁷⁵ Αγ. Κορνηλάκης, Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Ιδιωτικό Δίκαιο (2004), σελ. 86

παράδειγμα στην πρώτη αυτή κατηγορία των αποφάσεων αποδυνάμωσης δικαιώματος από την κυριότητα, αποτελεί η ΑΠ 1536/2005¹⁷⁶, όπου ο εναγόμενος υπό τα όμματα του ενάγοντος εξακολουθούσε να κατέχει και να νέμεται το επίδικο ακίνητο ως δικό του, προβαίνοντας σε διάφορες δαπάνες ή άλλες διακατοχικές πράξεις. Τελικά απορρίφθηκε η αίτηση αναίρεσης κατά της υπ' αριθμ. 262/2001 απόφασης του εφετείου Πατρών καθώς «η επί τόσο μακρό χρόνο, πέραν της δεκαετίας, άσκηση πράξεων νομής αποκλειστικά από τους προαναφερθέντες συγκυρίους χωριστά από τον καθένα στα ακίνητα που περιήλθαν σ' αυτούς από την άτυπη διανομή υπό το όμματα και εν γνώσει του πατέρα του ενάγοντος, ενόσω αυτός ήταν ανήλικος, και στη συνέχεια του ίδιου μετά την ενηλικίωσή του χωρίς καμιά εκ μέρους τους διαμαρτυρία ή αμφισβήτηση, δημιούργησε εύλογα σε εκείνους την εντύπωση ότι ο τελευταίος δεν θα ασκούσε πλέον το επιδιωκόμενο με την αγωγή δικαίωμά του της συγκυριότητας στα επί κοινά ακίνητα, με αποτέλεσμα η άσκηση αυτού με την ένδικη αγωγή να υπερβαίνει προφανώς τα όρια που επιβάλλονται από την καλή πίστη, τα χρηστά ήθη και τον κοινωνικό και οικονομικό σκοπό αυτού του δικαιώματος»¹⁷⁷.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι αποφάσεις της δεύτερης κατηγορίας περιπτώσεων αποδυνάμωσης δικαιώματος, που ανήκουν στον τομέα της παροχής εργασίας. Στην ΑΠ 2076/2007¹⁷⁸, ο δικηγόρος καταχρηστικώς αξίωνε από την αναιρεσίβλητη ανώνυμη εμπορική εταιρία, αντί για τη συμφωνηθείσα μικρότερη, τη μεγαλύτερη νόμιμη αμοιβή, λόγω της σχέσης μακροχρόνιας φιλίας, της άγνοιας της εταιρίας για τα κατώτατα όρια αμοιβών, της επί δεκαετία είσπραξης χωρίς διαμαρτυρία της συμφωνηθείσας αμοιβής, της ελάχιστης απασχόλησης του δικηγόρου και των σοβαρών οικονομικών επιπτώσεων της αγωγής για την εταιρία. Το δικαστήριο απέρριψε την αίτηση του πρώτου για αναίρεση της απόφασης του Εφετείου Θεσσαλονίκης και τον καταδίκασε στα δικαστικά έξοδα της εταιρίας αναφέροντας τα εξής: «Από τη διάταξη του άρθρου 281 ΑΚ συνάγεται ότι η άσκηση του δικαιώματος θεωρείται ως καταχρηστική και όταν ο δικαιούχος δημιούργησε με τη συμπεριφορά του την εύλογη πεποίθηση στον υπόχρεο ότι δε θα ασκήσει πλέον το δικαίωμά του, εις τρόπον ώστε η παρά ταύτα άσκησή του, που τείνει στην ανατροπή της καταστάσεως που δημιουργήθηκε και διατηρήθηκε επί μακρό χρόνο, επάγεται δε

¹⁷⁶ ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

¹⁷⁷ Βλ. ομοίως ΑΠ 503/2005, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1287/2007, ΕφΑΔ 2008, σελ 203· ΑΠ 493/2008 & ΑΠ 16/2010, ΤΝΠ ΔΣΑ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ· ΑΠ 1459/2011 & ΑΠ 151/2016, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

¹⁷⁸ ΤΝΠ ΔΣΑ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ

επαχθείς συνέπειες για τον υπόχρεο, να αντίκειται στην καλή πίστη, τα χρηστά ήθη και τον κοινωνικό ή οικονομικό σκοπό του δικαιώματος. Εξάλλου, το δικαίωμα του δικηγόρου, που έχει προσληφθεί για να παρέχει τις υπηρεσίες στον εντολέα του με πάγια αντιμισθία, να απαιτήσει, αντί της συμφωνημένης μικρότερης, την κατά το άρθρο 92Α του ν.δ.3026/1954 "περί του Κώδικος των Δικηγόρων", όπως ισχύει, μεγαλύτερη νόμιμη μηνιαία αμοιβή του, υπόκειται, παρόλο ότι πηγάζει από την πιο πάνω διάταξη δημοσίας τάξεως, στους περιορισμούς του άρθρου 281 ΑΚ, κατά το οποίο η άσκηση του δικαιώματος απαγορεύεται όταν υπερβαίνει τα όρια που επιβάλλονται από την καλή πίστη, ή τα χρηστά ήθη ή από τον κοινωνικό ή οικονομικό σκοπό του δικαιώματος. Τέτοια περίπτωση υπάρχει όταν ο δικηγόρος, ενώ γνωρίζει ότι η νόμιμη μηνιαία αμοιβή για την παροχή των νομικών υπηρεσιών του, είναι, σύμφωνα με τη διάταξη που προαναφέρθηκε, και την καθορίζει, μεγαλύτερη, ζητά, παρόλα αυτά, από τον εντολέα του (που αγνοεί το γεγονός αυτό και τη σχετική για την καταβολή της νόμιμης αμοιβής υποχρέωσή του) και εισπράττει χωρίς οποιαδήποτε διαμαρτυρία ή αντίρρηση, μικρότερη κατά μήνα αντιμισθία, επιτυγχάνοντας έτσι την κατάρτιση της συμβάσεως και δημιουργώντας με τη συμπεριφορά του αυτή, αφενός μεν την εύλογη πεποίθηση στον εντολέα του ότι δεν οφείλει για την αμοιβή του άλλο ποσό από εκείνο που συμφωνήθηκε αφετέρου δε μια πραγματική κατάσταση, η ανατροπή της οποίας με την πληρωμή του αιτούμενου ποσού θα προκαλούσε στον τελευταίο απρόβλεπτη και αδικαιολόγητη οικονομική ζημιά».

Άλλα παράδειγμα στην εν λόγω κατηγορία αποτελεί η ΑΠ 223/2007¹⁷⁹ που αφορούσε την περίπτωση των εργαζομένων, με σύμβαση εξαρτημένης εργασίας αορίστου χρόνου, γυναικών της Ολυμπιακής Αεροπορίας (Ο.Α.), οι οποίες με την ένδικη αγωγή τους ζήτησαν να τους καταβληθεί επίδομα για τα ανήλικα τέκνα τους, για ορισμένα χρονικά διαστήματα, το οποίο η Ο.Α. δεν τους κατέβαλε, επικαλούμενη ότι αυτό καταβαλλόταν στους συζύγους τους υπαλλήλους του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα. Ο Άρειος Πάγος αναίρεσε τελικά την απόφαση του Πολυμελούς Πρωτοδικείου Αθηνών αιτιολογώντας πως «1) από τη γέννηση των τέκνων των αναιρεσιβλήτων (κατά τα έτη 1996, 1982 και 1980 αντίστοιχα) δεν τους κατέβαλε επίδομα τέκνων και ότι αυτές επί μακρά σειρά ετών ουδεμία διαμαρτυρία προέβαλαν για το θέμα αυτό, παρότι η αναιρεσεύουσα κάθε μήνα, με το φάκελλο καταβολής των

¹⁷⁹ ΤΝΠ ΔΣΑ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ

αποδοχών τους τις καλούσε να γνωστοποιήσουν τυχόν αντιρρήσεις τους ως προς το ύψος τούτων. 2) για πρώτη φορά το έτος 1998 οι δύο πρώτες υπέβαλαν δικαιολογητικά για τη χορήγηση επιδόματος τέκνων, ενώ η τρίτη ουδέποτε μέχρι τη συνταξιοδότησή της υπέβαλε παρόμοια δικαιολογητικά. 3) συνεπεία της άνω συμπεριφοράς τους δημιουργήθηκε στην αναιρεσείουσα η πεποίθηση ότι οι αναιρεσίβλητες δεν έχουν καμία κατ' αυτής αξίωση για το εν λόγω επίδομα. 4) σε περίπτωση ευδοκιμήσεως της ένδικης αγωγής, άλλων εκκρεμών και όσων αναμένεται να ασκηθούν σχετικά με την καταβολή του ένδικου επιδόματος (το οποίο διεκδικούν περίπου 4.000 υπάλληλοί της), θα προκληθεί οικονομική επιβάρυνση σ' αυτήν τεσσάρων δισεκατομμυρίων δραχμών (4.000 X 1.000.000), που θα προκαλέσει τεράστια και ανεπανόρθωτη ζημία στην αναιρεσείουσα, αδυναμία επιχειρησιακής και οικονομικής επιβιώσεώς της, ανατροπή των προϋπολογισμών και του προγράμματος εξυγίανσής της, με περαιτέρω συνέπεια την αναπόφευκτη χρεοκοπία της και την ανεργία 10.000 εργαζομένων σ' αυτήν»¹⁸⁰.

Στην ΑΠ 1252/2014¹⁸¹, όπου το δικαστήριο και εδώ έκρινε ορθή και αιτιολογημένη την κρίση της προσβαλλόμενης απόφασης, απορρίπτοντας την αίτηση για αναίρεση της υπ' αριθμ. 69/2013 αποφάσεως του Μονομελούς Εφετείου Ευβοίας, Απορρίφθηκε δηλαδή η ένσταση για αποδυνάμωση του δικαιώματος της εργαζομένης, δεδομένου ότι το γεγονός ότι συνέχισε να προσφέρει την εργασία της με τη συναίνεση της εναγομένης μέχρι την δημοσίευση της εκκαλούμενης απόφασης, δεν αποτελεί ρητή ή σιωπηρή αποδοχή εκ μέρους της των νέων όρων εργασίας. Σημειώθηκε ότι «δεν είναι απαραίτητο ο μισθωτός να εγκαταλείψει την εργασία του και να αναλάβει τους κινδύνους ενός δικαστικού αγώνα, αλλά μπορεί να συνεχίσει την εργασία του με τους νέους όρους, αφού επιφυλαχθεί για τα δικαιώματά του και στη συνέχεια να διεξαγάγει το δικαστικό αγώνα για το παράνομο ή νόμιμο χαρακτήρα της μεταβολής»¹⁸².

Χρήζει αναφοράς επίσης η περίπτωση του δικαιώματος απολήψεως μισθού εν υπερημερία του εργοδότη, που αποκρούεται από την 281 ΑΚ, εάν ο εργαζόμενος μετά την απόκρουση προσφοράς των υπηρεσιών του, είτε αρνείται αδικαιολόγητα

¹⁸⁰ Βλ. ομοίως ΑΠ 189/1993, ΔΕΝ 1994, σελ. 7 · ΑΠ 336/1993, ΝοΒ 1994, σελ. 990· ΑΠ 1435/2002, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1857/2006 & ΑΠ 559/2007, ΤΝΠ ΔΣΑ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ· ΑΠ 227/2011, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

¹⁸¹ ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

¹⁸² Βλ. ομοίως ΑΠ 1203/2000, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1149/2000, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 180/2001, ΤΝΠ ΔΣΑ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ

εργασία που του προσφέρθηκε, είτε παραλείπει από πρόθεση και κακοβουλία να προσφέρει εργασία σε άλλο εργοδότη¹⁸³.

Στην τρίτη και τελευταία κατηγορία περιπτώσεων αποδυνάμωσης δικαιώματος ανήκουν οι παραλείψεις προαγωγής εργαζομένων. «Η ένσταση της ΑΚ 281 έχει εφαρμογή ως άμυνα του εργοδότη κατά του αξιούντος την προαγωγή μισθωτού στη διαφορά που δημιουργείται από την άσκηση της αγωγής εκ μέρους του τελευταίου, με την οποία ζητείται η αναγνώριση κατά ΚΠολΔ 70 του δικαιώματος προαγωγής και η καταδίκη του εργοδότη σε δήλωση βούλησης»¹⁸⁴. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί εδώ η περίπτωση κατά την οποία ο τραπεζικός υπάλληλος, αφού παρελείφθη κατά τις προαγωγές χωρίς διαμαρτυρίες, ασκεί αγωγή αιτούμενος διαφορά αποδοχών, δέκα μήνες αργότερα από την έξοδό του από την υπηρεσία¹⁸⁵. Στην ΑΠ 707/1989¹⁸⁶ το ανώτατο δικαστήριο έκανε δεκτή την αποδυνάμωση δικαιώματος αναφέροντας χαρακτηριστικά πως «Πρώτον, η ζημιά του υπόχρεου-εργοδότη συνίσταται στη διπλή καταβολή μισθού για μία θέση, το μισθό, δηλαδή, του εργαζόμενου, που όντως απασχολήθηκε στη συγκεκριμένη θέση και την αποζημίωση που αξίωνε ο ενάγων. Δεύτερον, ο ίδιος ο ενάγων ζητούσε αποδοχές για εργασία την οποία ποτέ δεν παρείχε»¹⁸⁷.

¹⁸³ Κυρ. Παπανικολάου, Η Καταχρηστική Άσκηση Δικαιωμάτων που απορρέουν από το ευρωκοινοτικό δίκαιο και η εφαρμογή του Άρθρου 281 ΑΚ, ΝοΒ 2001.49, σελ. 1583

¹⁸⁴ Ελ. Καστρήσιος, Ενστάσεις κατά τον Αστικό Κώδικα (2011), σελ.215

¹⁸⁵ Νικ. Τσάκος, Περιπτωσιολογία για την Ένσταση της Καταχρηστικής Ασκήσεως του Δικαιώματος (Άρθρο 281 ΑΚ), ΑΡΜ 1986. 9, σελ. 762

¹⁸⁶ ΕΕΝ 57/1990.185

¹⁸⁷ Βλ. κατά τον Κορνηλάκη σελ. 91 επ. τις παρακάτω αποφάσεις: ΑΠ 1963/1984, ΑΠ 943/1991, ΑΠ 1105/1991

Συμπεράσματα

Στην παρούσα εργασία καταβλήθηκε προσπάθεια να αναδειχθεί η έννοια και η σπουδαιότητα του θεσμού της αποδυνάμωσης δικαιώματος στο ιδιωτικό δίκαιο, όπως αυτός διαμορφώθηκε από την ελληνική θεωρία και νομολογία.

Φαίνεται ότι η αποδυνάμωση δικαιώματος, ως ειδικότερη μορφή της καταχρηστικής άσκησης δικαιώματος, απασχόλησε και συνεχίζει να απασχολεί τα ελληνικά δικαστήρια. Κυρίως από τα παραδείγματα της νομολογίας που εκτέθηκαν στο τρίτο κεφάλαιο της μελέτης κατέστη σαφές ο τρόπος με τον οποίο το ανώτατο δικαστήριο χρησιμοποίησε την 281 ΑΚ ώστε να καταφέρει μέσω αυτής να καταπολεμήσει την κακοπιστία και την ανηθικότητα στις συναλλαγές¹⁸⁸. Παράλληλα, η αρχή της συνεπούς συμπεριφοράς και της καλής πίστης, αλλά και πιο ειδικά η αρχή προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης σε συνδυασμό με την απαγόρευση της αντιφατικής συμπεριφοράς, αναδεικνύουν τα επιμέρους κριτήρια που οδηγούν στην κατάφαση της αποδυνάμωσης.

Σε μία εποχή σαν την σημερινή, όπου η επιδίωξη του ατομικού συμφέροντος με κάθε τρόπο και κάθε κόστος κυριαρχεί, η απαγόρευση της καταχρηστικής άσκησης δικαιώματος που προβάλλεται μέσω της ανωτέρω διάταξης του Αστικού Κώδικα, αποτελεί όπλο για τον Έλληνα νομικό, καθήκον του οποίου είναι η επίλυση των διαφορών που προκύπτουν από τις συγκρούσεις των αντιτιθέμενων συμφερόντων αλλά και η προάσπιση της κοινωνικής αρμονίας. Η καλή πίστη, η ευθύτητα, η απαγόρευση της αντιφατικής συμπεριφοράς και η κοινωνική αλληλεγγύη είναι τα χαρακτηριστικά που πρέπει να πρυτανεύουν στην άσκηση των δικαιωμάτων.

¹⁸⁸ Γεωρ. Σταραντζής, Αποδυνάμωση Δικαιώματος, Δίκη 1981.12, σελ.502

Βιβλιογραφία

I. Βιβλιογραφία

Γεωργιάδης Απόστολος – Σταθόπουλος Μιχαήλ, «Αστικός Κώδικας Γενικές Αρχές», Τόμος IB, Εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2016

Γεωργιάδης Απόστολος, «Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου» (Συντετμημένη Έκδοση προς χρήση των φοιτητών), Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2007

Γεωργιάδης Απόστολος, «Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου», 4^η Έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2012

Διαμαντόπουλος Γεώργιος, «Η Αντιφατική Συμπεριφορά των Διαδίκων στην Πολιτική Δίκη», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1996

Ζερζελίδης Δημήτρης, «Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Εργατικό Δίκαιο», Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσ/νίκη, 1992

Καστρήσιος Ελευθέριος, «Ενστάσεις κατά τον Αστικό Κώδικα», Νομική Βιβλιοθήκη, 2011

Κεφάλας Χαρίλαος, «Εισαγωγή στο Ιδιωτικό Δίκαιο» Εγχειρίδιο Τεύχος Α', 3^η Έκδοση, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2003

Κορνηλάκης Άγγελος, «Η Αποδυνάμωση Δικαιώματος στο Ιδιωτικό Δίκαιο», Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα- Θεσ/νίκη, 2004

Μακρίδου Καλλιόπη-Διαμαντόπουλος Γεώργιος, «Issues of Estoppel and Res judicata», Νομική Βιβλιοθήκη, 2013

Νεζερίτη Ευαγγελία, «Η Προστασία της Εμπιστοσύνης των Καλόπιστων Συναλλασσομένων », Εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2016

Παπανικολάου Παναγιώτης, «Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2000

Παπαντωνίου Νικόλαος, «Γενικές Αρχές του Αστικού Δικαίου», 3^η έκδοση αναθεωρημένη, Εκδοτικός Οίκος Αφοι Π. Σάκκουλα, Αθήνα, 1983

Παπαντωνίου Νικόλαος, «Η Καλή Πίστη στο Αστικό Δίκαιο», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1997

Πιτσιρίκος Ιωάννης, «Μελέτες Ιδιωτικού Δικαίου», Νομική Βιβλιοθήκη 2014

Σιάγκουρης Γεώργιος, «Καταχρηστική Άσκηση Δικαιώματος Ερμηνεία-Νομολογία», Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσ/νίκη, 1994

Σιάγκουρης Νικόλαος, «Η Καταχρηστική Άσκηση Δικαιώματος στην Πράξη (Θεωρία-Περιπτωσιολογία-Νομολογία-Υποδείγματα)», Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσ/νίκη, 2009

Σπυριδάκη Ι. Σ., «Εισηγήσεις Αστικού Δικαίου», γ' έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2004

Τρίαντος Νικόλαος, «Αστικό Δίκαιο Επιτομή», Τόμος ΙΒ, Νομική Βιβλιοθήκη, 2013

II. Αρθρογραφία

Βόγκλης Ελευθέριος, «Η απαγόρευση αντιφατικής συμπεριφοράς στο παράδειγμα του εμπορικού δικαίου και ειδικά των τραπεζικών συμβάσεων» Αναμνηστικός Τόμος Λεωνίδα Γεωργακόπουλου Ι, ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ Κέντρο Πολιτισμού, Έρευνας και Τεκμηρίωσης, 2016

Γεωργιάδης Απόστολος, «Η Νομολογιακή Εφαρμογή του Άρθρου 281 ΑΚ στο Ενοχικό Δίκαιο», ΑΡΜΕΝΟΠΟΥΛΟΣ, 1998, Τεύχος 5

Γεωργιάδης Απόστολος, «Η υποχρέωση πίστης της τράπεζας κατά την πιστοδότηση επιχειρήσεων που βρίσκονται σε κρίση», Αναμνηστικός Τόμος Λεωνίδα Γεωργακόπουλου Ι, ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ Κέντρο Πολιτισμού, Έρευνας και Τεκμηρίωσης, 2016

Γεωργιάδης Γεώργιος, «Η Ένσταση Παραγραφής και η παραίτηση από αυτή», Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου, 2010, Τεύχος Ι

Γρύλλης Σταμάτης, «ΑΚ 281: Η περιπέτεια μια μεγαλόπνοης διάταξης», Περιοδικό Δίκη, 2005, Τόμος 23

Λεμπέσης Νικόλαος, «Η Σημασία του Χρόνου κατά την έννοια της Καταχρηστικής Ασκήσεως Δικαιώματος», Ελληνική Δικαιοσύνη, 1978, Τόμος 19

Λίποβατς Αλέξανδρος, «Η Απαγόρευση Κατάχρησης Δικαιώματος, Βασική αρχή του Δικαίου με Συνταγματική Ισχύ και Διεθνή Αναγνώριση», Νομικό Βήμα 1989, Τόμος 37

Λιώση Ρούλα, «Η αποδυνάμωση Δικαιώματος στη Νομολογία του Αρείου Πάγου », Νομικό Βήμα, 2003, Τόμος 51

Μαρίνος Μιχαήλ-Θεόδωρος, «Η Ένσταση Αποδυνάμωσης Δικαιώματος στο νέο δίκαιο των σημάτων», Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου, 2003, Τεύχος Γ΄

Μαυρομμάτης Γεώργιος, «Η αποδυνάμωση Δικαιώματος», Νομικό Περιοδικό ΑΡΜΕΝΟΠΟΥΛΟΣ, 2003, Τεύχος 12

Μπαϊλάκης Χ., «Η εκ του Άρθρου 281 ΑΚ Ένστασις και η Νομολογία της», Νομικό Βήμα, 1982, Τόμος 30

Παπανικολάου Κυριάκος, «Η Καταχρηστική Άσκηση Δικαιωμάτων που απορρέουν από το ευρωκοινοτικό δίκαιο και η εφαρμογή του Άρθρου 281 ΑΚ», Νομικό Βήμα 2001, Τόμος 49

Σταραντζής Γεώργιος, «Αποδυνάμωση Δικαιώματος», Δίκη, 1981, Τεύχος 12

Τσάκος Νικόλαος, «Η Ένσταση της Καταχρηστικής Ασκήσεως του Δικαιώματος», ΑΡΜΕΝΟΠΟΥΛΟΣ, 1986, Τεύχος 4

Τσάκος Νικόλαος, «Περιπτωσιολογία για την Ένσταση της Καταχρηστικής Ασκήσεως του Δικαιώματος (Άρθρο 281 ΑΚ)», ΑΡΜΕΝΟΠΟΥΛΟΣ, 1986, Τεύχος 9

III. Ηλεκτρονικές Πηγές

Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών **ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ**

Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών **ΝΟΜΟΣ**